

Mitológiai és kritikai játékok

Melyik kritikusnak jutna ma eszébe elmarasztalni Shakespeare-t vagy Schillert, mert „történelmi darabokkal untatják a közönséget“?

Pedig megátalkodott egy szerző volt Shakespeare, nem hallgatott ő senkire (persze, lehet a korabeli műbírálók, irodalom- és színházszervezők még nem ismertek ilyen tematikai felosztást!), csak írta azokat a történelmi tárgyú tragédiákat, királydrámákat, s egy csöppet sem félt, hogy elszakad a XVI–XVII. század jelenétől, kortársaitól. De úgy látszik, különböző nemzetiségű utódai sem tanultak: nemcsak a görögöktől elszakadni képtelen Racine, hanem legújabbkori honfitársai, Sartre és Camus sem; sőt a modern parabola svájci nagymestere, Dürrenmatt is betévedt ebbe a zsákutcába. Furcsa, hogy a magyar drámaírás mindmáig legnagyobb teljesítményeként tartjuk számon azt a Bánk Bánt amely a reformkori valóságtól elfordulva, hat évszázadot ugrott vissza, II. Endre korába. Illyés Gyula is hagyta magát megtevesztetni Teleki Lászlótól, amikor újraírta a Kegycet. Annyi intő példa ellenére, Victor Eftimiu sem tudott szabadulni a Prométheusz-legenda nyűgétől. Kós Károly nemcsak elbeszélésben, hanem színpadra is megírta Budai Nagy Antal históriáját...

Szégyellem folytatni a felsorolást, irodalomtörténeti leckefelmondással vádolhatnának meg miatta. Jóllehet a leckét nem mindenki tanulta meg: színházi ügyekben „illetékeseink“ közül mintha sokan hiányoztak volna éppen akkor az iskolából. Vagy kétféle mérce létezik? Egy a világirodalmi és nemzeti klasszikusok számára, egy másik meg a jelenkori hazai szerzők megméretésére? Nem folytatom a szelmalomharcot; hiszen senki sem mondja, hogy általában helytelen történelmi vagy mitológiai tárgyú darabot írni, csupán csak az történik, hogy amikor egy drámaíró ilyen művel kopogtat valamelyik színházunknál, mindenki vonja a vállát, esetleg megdicséri a darab művészi erőit, majd gyorsan a közönségre s bizonyos közönség felett álló lényekre hivatkozik — és ajtót mutat.

De... már csak azért is abba kell hagynom a tüzelést, mert az alkalom erre az eszme-futtatásra inkább örvendetes: Páskándi Géza Pügmalion és Galathea című „mitológiai játék“-át az Utunk szerkesztői közlésre, sőt az 1968-as irodalmi díjra s a kolozsvári Allami Magyar Színház színpadi bemutatásra tartotta érdemesnek. Meggyőződésem, hogy egyik intézmény sem tett engedményt — legfőképpen nem a műfaj tekintetében; A király köve címen színre vitt Páskándi-darab

csakúgy, mint a harmadik színpadi művénel tartó Kocsis István Marti-
novics-drámája, A nagy játékos a romániai magyar drámaírás nagykorú-
ságának jele. A békéltető bizottságok elé tartozó tyúkügyek helyett
végre igazi konfliktusokat látnak és láttatnak íróink, mernek kérdezni,
s nem félnek az őszinte feleletektől sem. Nem a két szomszédos ter-
melőszövetkezet szerelmes fiataljainak évdődéséből épül a három fel-
vonásra szétkent „konfliktus“, hanem élet és halál, szabadság és erkölcs,
alkotás és szolgalelkűség nagy csatáit látjuk, halljuk — olyan kérdése-
ket, amelyek nem elszigetelnek, nem a provinciába sülyesztenek, ha-
nem bekapcsolnak az ország s a nagyvilág idilleket szétromboló szel-
lemi áramába.

A kolozsvári Nemzeti Színház Olaszországban is elismerést szerzett
Caligula-előadása után a sétatéri színház nézőterére belépve, nem kell
fejünköt lecsavarnunk, hogy Camus szomszédtságában Páskándit elvi-
selhessük. A nagy játékos — a Korunkban — harmonizál Marin So-
rescu izgalmas Ionájával, melyet a Luceafărul-beli közlést követően
a Băieșuval megosztott írószövetségi dráma-díj fémjelzett. Ez a meg-
osztott dráma-díj egyébként jó alkalom, hogy elgondolkozzunk azon,
miért tudott a mai ember sorsáról teljesebb igazságot kimondani a cet
gyomrába jutott Jónás mitológiai figuráját megidéző Sorescu, mint a
realista társadalomábrázolás és a parabola között félúton megállt,
ugyancsak tehetséges Ion Băieșu, a Megbocsátásban. (Miért éppen a
Jónás könyve lett halhatatlanná Babits gazdag költészetéből?!) Miért
érezzük Gyurkó László antik elemekre épített tragédiáját, a Szerelmem.
Elektrát a kortársi magyar drámairodalom legmaibb alkotásának?
Pedig Gyurkó nem változtatja meg a színhelyet, az időpontot, mind-
össze továbbviszi kötelességtudat és hatalom klasszikus konfliktusát —
a már hatalomra jutott Oresztész és Elektra kibékíthetetlen szemben-
állításában.

A király köve műsorfüzetében éppen erről: a költő és a mitológia,
a mitológia és a közönség viszonyáról mondja el gondolatait Veress
Zoltán, az antikvitás szerelmese. Újabb leckefelmondás helyett, az ő
költői fogalmazásában idézzük a régi, de ismétlésre szoruló igazságot:
„A mitológia egy-egy szép gyöngyszemét évezredes fájdalomak és örö-
mök, vágyak és lemondások, felismerések és sejtelmek kagylója izzadta
ki, s ezért mindig gazdagabb ragyogásúak az egyetlen élet kagylójában
kitermelhető gyöngyszemeknél, s a költő, mikor kezébe veszi őket, és
beilleszti saját műve foglatába, évezredes fájdalomak és örömök, vá-
gyak és lemondások, felismerések és sejtelmek tapasztalatával lesz
több. A költő és a mitológia egymáshoz való viszonyának »szemléltető
eszköze« a domború lencse: a mítosz a fény, a költő meg a gyújtó-
pont, akiben a halvány sugarak felizzva egyesülnek. Amikor viszont
művei szavával a közösséghez szól, a költő mintegy homorú lencsén
bocsátja át önmaga fényét ...“

Páskándi Géza valóban így értelmezi, így értékesíti a mitológiai
hagyományt. Ismertető-kritikájában K. Jakab Antal okosan, lelkiismer-
retesen mutatta ki a mitológiai Pügmalión, Oidipusz, Galathea, Danaida
és Boreász, illetve Páskándi-féle változatuk egyezéseit és lényegi kü-
lönbségeit. Szerzőnk, céljának megfelelően, szabadon, „félíg-kész“ ter-
mékként használta fel a mítosz-elemeket, jelképes történeteket és figu-

rákat, úgy és annyit módosított rajtuk, amennyit mai kérdései és választai szempontjából szükségesnek vélt. Nem hessenthetjük azonban el gyanúkat, hogy e szükségleten túl, az egyszer felcsillant és megszeretett ötlethez ragaszkodva, a „mitológiai játék“ játék-voltával némi-képpen vissza is élve, Páskándi ragyogtatni akarta szellemét-szellemességét. Egyébbel nemigen tudnám magyarázni, miért volt szüksége a Pügmalión-motívum Oidipusz-mitosszal való összekapcsolására, miért kellett a páratlan szobrászt éppen e sajátosan tragikus sorsú királlyal szembeállítania. Igaz, így Galathea és környezete eljátszhat a gondolat-lal, a köből életre varázsolt lány milyen rokoni szálakkal is kapcsolódik teremtmőjéhez, Pügmaliónhoz, a szoborhoz követ adó Oidipuszhoz, illetve a mester tanítványaihoz — de valljuk be, bármilyen tetszetősek ezek a párbeszéddek, inkább a szofisztikához, mint a dialektikához állnak közel.

Szerencsére azonban nem ez a lényege Páskándi drámájának. Ez csak a görög tragédiák híres sorsszerűségét hivatott sejtetni (ennek megfelelően a király többször szorong, s a vészes jövőre utalások is történnek) — itt a tragédia Pügmalióné és segédjéé, a művész- és politikus-sors között ingadozó Boreászé. Pügmalión útja, vívódása az egyértelműbb, ezt nevezi meg maga Páskándi is a darab központi problémájaként: „mit és mennyit kérhet a művésztől Oidipusz király cserébe azért, hogy követ ad szobraihoz?“ Alkotás és szabadság, tehetség és hatalom viszonya izgatja igazából Páskándit s költőien szép szövege nyomán az olvasót és nézőt (nem pedig Galathea „rokoni“ viszonya egyik vagy másik férfihoz), és minden, ami ezzel kapcsolatos, művészi egységbe is szerveződik a három felvonás folyamán. Tehetség és önki-fejezés, a tehetség határai, megnyilvánulási módjai — ez Boreász. Tehetség és önkifejezés, a tehetség külső korlátai — ez meg Pügmalión. E bonyolult problematika megvilágításához van szükség Oidipuszra, aki nem akármilyen, hanem a felvilágosult zsarnoki hatalom képviselője: „Csupán ő kapott ekkora szabadságot — mondja Pügmaliónról —, mert tudtam, hogy a tehetsége kéri; a többieknek nem lett volna mit kezdeni vele.“ És tovább: „Pügmaliónt nem kényszerítettem, szobraiban szabadságot adtam, szabadsággal körüludvaroltam, s mikor megkértem, ké-szítsen rólam szobrot, tudtam, ha egyéb nem, hát hálából megadja, mi engem illet...“ A főpap Isztész („Isten kémje a halandók között“) és a királyi tanácsos Epigonész különösen az első és a harmadik felvonásban mondanak ki megdöbbentő igazságokat, melyek a dráma cselekménye folyamán be is igazolódnak. („A jámbor szorgalmasokat, a szófogadókat gyűjtsd magad köré, kikben annyi tehetség sincs, mint a körömfeketéje, de tudják ezt, s ezért hűséggel bizonyítanak. Ezekről ugyan ne várj szikrázó szellemet, de hátad mögötti szót, gyilkos mosolyt és ámulást se várhatsz.“) A szánalmas Kajax, a királyi mellszobrokat sorozatban gyártó mesterember karikatúra-alakja egészíti ki a galériát.

Páskándi Géza a mitológiából és közvetlen ihletből kitűnő drámai szituációt teremtett — kár, hogy ezt nem tudta saját tehetségéhez mérten kiaknázni. Azt, amiért K. Jakab Antal olyannyira megdicsérte, „a motívumoknak, eszméknek, drámai helyzeteknek drámairodalmunkban páratlan bőségét“ nem minősíthetjük csak pozitíve, hiszen ez a

zsúfoltság éppúgy zavaróvá válik egy adott ponton, mint ahogy fölöslegesen nyújtják a darabot a konvencionális, üres jelenetek (Danaida és Küx valamennyi jelenése). Amennyire elítélendő a kritikus értetlenség a történelmi és mitológiai drámákkal szemben, annyira ártalmas a bíráló mindent-megértése, a kritikai elemzés helyettesítése az alázatos szövegmagyarázással, a szerző védelme — nemcsak a színház, hanem saját hibái ellenében is. Az viszont kétségbevonhatatlan, hogy a kompozíció bizonytalanságáért bőségesen kárpótolt Páskándi drámájának maisága — amely magávalragadó költői szövegben érvényesült.

Az egységesebb, szilárdabb kompozícióban megvalósuló időszerűséget kell hangsúlyoznunk. A nagy játékosról szólva is — már csak azért is, hogy valamelyik színházunknak végre kedvet csináljunk az eredeti tehetségű Kocsis István drámájához. Akárcsak novelláiban és előző két (szintén színpadra méltó) darabjában Kocsis most is erkölcsi kérdést fejezhet, ezáltal azonban túlmutatva az egyén helytállásán. Kitűnő hőst választott drámájához: Martinovics figurája a történelmi emlékezetben szintén már-már mitologikussá nőtt — irodalmunkban nem véletlenül tér mindegyre vissza. (Bánffy Miklós drámája például föltétlenül Kós Károly Budai Nagy Antala mellé kívánkozik.) Martinovics sorsa: a nagy eszmék és nagy árulások drámai példája. Kocsis nem követi végig ezt az ellentmondásos utat, ám a börtönre korlátozódó cselekményben, nagy monológokban, monológokká önállósuló párbeszédekben izgalmasan szembesíti egy rendkívüli képességű, jövőbe látó nagy ember politikai illúzióit a megmásíthatatlan valósággal. Mert hiába hiszi azt Martinovics, hogy a „jó császár“, naiv módon, belemenne a játékba, segíteni fogja az ő forradalmi terveinek megvalósulását — ebből a politikai tévedésből csak szüntelen kompromisszumok, akaratlan árulások következhetnek, amelyeket a végső bukás, a hóhérbárd zár le. A XVIII. századi jakobinus vezér sorsa, politikusi nagysága és emberi kicsisége itt már nem partikuláris tanulságokkal szolgál, hanem ugyanarra az erkölcsi szintre emelkedik, amely Páskándi drámáját bekapcsolja a kor Sartre, Camus vagy Dürrenmatt nevével, műveivel jelzett áramába.

Kocsis István A nagy játékosra egyelőre még színházi gazdáját keresi, de ha végre gazdára és jó gazdára lel, az a romániai magyar dráma nagykorúsítási ünnepe lehet.

Kövek

A román nyelv tanításának újabb kézikönyve

Közhelyszerű immár az a megállapítás, hogy a nyelvtanulás és a nyelvismeret napjaink egyik legégetőbb kérdése. Az mind a szakmai tevékenységben, mind a mindennapi élet más területén meg szórakozás alkalmával is. Ha ez igaz általánosságban, mennyivel inkább igaz a mi esetünkben a román nyelv tanulásával, elsajátításával kapcsolatban. Hiszen számunkra a román nyelvnek mint második, ún. ikernyelvnek az ismerete napi tevékenységünkben, sőt nemegyszer szórakozásaink alkalmával ugyancsak szükséges és hasznos, egyenesen nélkülözhetetlen. S mivel ilyen széles területét fogja át életünknek, behatóan meg kell ismernünk. Ebben az ismeretszerzésben és az ismeretek tudatosításában siet segítségünkre Ádám Zsigmond könyve.*

A munka elsősorban azokhoz a tanerőkhöz és közvetve tanulókhöz szól, akik az iskolai oktatás rendjén foglalkoznak a román nyelv tanításával, tanulásával. A szerző azt tűzi ki célul, hogy bemutassa az anyanyelv hatását a román irodalmi nyelv beszélt változatára a kétnyelvűség kezdő fokán. A kérdést elsősorban gyakorlati-módszertani alapon tárgyalja, de — különösen a bevezető részben — számos elméleti vonatkozásra is ki kell térnie. Éppen ezért mutat rá mindenekelőtt arra, hogy a nyelv nyelvi jelek rendszere, és mint ilyen az emberek közötti érintkezést szolgálja. Tehát társadalmi jelenség. Sőt célja is társadalmi, hiszen azért beszélünk, hogy megértessük magunkat. Ehhez pedig nem használhatjuk önkényesen a nyelvi jeleket, mert a szavak, szerkezetek megválogatásában korlátoznak a nyelvben érvényes, a közösségben általánosan ismeretes, meglévő szabályszerűségek. Ezeket viszont a társadalmi gyakorlat alakította ki és szentesítette, illetőleg alakítja és szentesíti időről időre.

A nyelv ugyanakkor — amint azt a marxista filozófiából tudjuk — szoros kapcsolatban van a gondolkodással, így hát a beszéd lélektani folyamat. A nyelv szavakban, szerkezetekben, mondatokban rögzíti a fogalmakat, az ítéleteket meg a különböző közléseket. S jöllehet a gondolkodás formái általános emberiek, mert azonos törvényszerűségek érvényesülnek bennük, a nyelvi formák mégis minden nyelvben különbözőek. Ennek az a magyarázata, hogy az objektív valóságot tükröző fogalmak, ítéletek, egyáltalán gondolkodási formák és maguk a dolgok, jelenségek, az esetek túlnyomó többségében nincsenek oksági viszonyban a nyelvi, kifejezésbeli formákkal. Ilyen ok-okozati viszony csak a hangutánzó és hangulatfestő szavakban figyelhető meg. Ennek a hangsúlyozását a szerző minden bizonnyal egyrészt azért

krónika

◆ *Tavaszi a Hargitán...*
„Több mint 20 000-en ünnepele-
tek, szórakoztak a dal, a tánc,
az ifjúság zsongódi fesztiválján“
— olvashatjuk a megyei lap
beszámolóját. Mindez szokványos
valamire vall, ilyen soka-
dalom nem ritkán gyűl egybe
itt vagy ott. Hanem a Hargita
megyei műkedvelők zsongódi ta-
lálkozója mégis több volt. A
kulturális bemutatón Tölgyes
és Gyergyó, a Küküllők és a
Nyikó völgye, a Sóvidék és
Kászón, Gyimes és Csík kül-
döttei vonultak fel, olyan fal-
vak, bányatelepek, fűrdőhelyek
és kisvárosok, ahol még da-
lollják az ősi énekeket, penge-
tik a citerát, járják a csűr-
döngölőt, viselik a rokokót,
ahol a pásztor még farag s e-
gyik-másik bányász sókristá-
lyokat csiszolgat, festeget sza-
bad idejében.

Amikor e táncosok dobogóra
léptek vagy amikor színes vi-
seletükben felvonultak, nem-
csak tudásukat mutatták be,
hanem hitet tettek ősi kultú-
rájuk, értékes hagyományaik,
dalban felcsendülő anyanyel-
vük mellett, s mintegy jelez-
ték, hogy a Texas feliratú tra-
péz nadrág vagy a kérészeletű
dívat-dalok áradata mellett lé-
teznek és virul egy másik, ma-
radandóbb, mélyebb, emberség-
ápoló és nép-megőrző kultúra
is. Egyik-másik megnyilvánu-
lás pedig egyenesen szimboli-
kussá nőtt e nemes vetélke-
dés. A sajátosan zárt települé-
s, a közismerten hagyomány-
őrző Gyimes csángó kórusa a
vidék dalain kívül elénekelt
— meglepő átéléssel — egy
középkori madrigált is. Mire
utal ez, ha nem arra, hogy
mély és szoros a kapcsolat a
népi és a magas művészet
közt s a klasszikus zene meg-
értéséhez sokkal inkább a nép-
dalokon át vezet az út, mint
egyik-másik híg, üvöltésre, vo-
naglásra építő tánczenén?

* S. Ádám: *Probleme specifice ale predării limbii române în școlile și secțiile cu limba de predare maghiară*. Editura didactică și științifică. București, 1969.

krónika

Az ünnepi szónoklatok, beszámolók megemlítik, hogy ez már a második kulturális seregszemle, és új hagyomány születéséről szólnak. Őszintén kívánjuk, hogy reményünk valóra váljék. Abból pedig, hogy e vetélkedőt fővárosiak és kolozsváriak, brassóiak és marosvásárhelyiek is sokan megtekintették, arra következtetünk, hogy a fesztivál jelentősége túlnő a megye határán. És valóban, a Székelyföld legsajátosabb, a hagyományokat és a népi kultúrát leginkább megőrző tájainak seregszemléjén messzi vidékek lakói is okukhatnak a közművelődés fejlesztése tekintetében.

◆ *A pozsonyi vár évszázados falai között megnyílt a XX. század következőkét: a „Bartók és Szlovákia” című kiállítás.*

A több mint félezer dokumentum, az egykorú kéziratok, jegyzetek, kottaskiccek, műsorfüzetek, fényképek szemléltetik, milyen erős szálak fűzték a nagy magyar zeneszerzőt és tudóst e vidékhez és népeihez. Feleüldözik Bartók ifjúságát, pozsonyi éveit, első sikereit. Batka János szerepét, indulását a Kossuth-szimfónia (első nagyobb lélegzetű műve) időszakában, első hosszabb népdalgyűjtő körútját s azt a kevésbé ismert tényt is, hogy első népdalfeldolgozásai is itt jelentek meg. Bartók itt bizonyosodott meg végérvényesen a közép-európai népi dallamok rokonságáról és kölcsönhatásáról. Felismerése, hogy a sok hasonló dallamban közös sóhaj és bánat, közös vágyak csendülnek fel más-más nyelven, a népek testvérré válásának szent eszméje, mint tudjuk, egész életét meghatározta. Valóban, „az egyszerű magyar, szlovák és román ember évszázadok gondját és örömét

tekintette szükségesnek, hogy állást foglaljon egyes szemantikus irányzatok képviselőinek téves nézetei ellen, másrészt meg amiatt, mert másként nem érthető meg pontosan a nyelv és a gondolkodás viszonya.

A kifejtettekre támaszkodva megállapítja, hogy különbségek figyelhetők meg az anyanyelv és valamely más nyelv elsajátításában. A gyermek ugyanis a környezet tárgyait, jelenségeit az anyanyelvi formákkal együtt ismeri meg beszédtanulás közben. A másik nyelv megtanulásakor a már megismert fogalmakra támaszkodva sajátítja el a szavakat, kifejezéseket. Valójában tehát a gondolati egységnek más anyagi burokba öltöztetéséről van ilyenkor szó. De a nyelvtanulás kezdeti fókán az anyanyelvén gondolkodik, és majd csak egy későbbi fokon, a kétnyelvűség magas fókán jut el oda, hogy ne anyanyelve nyelvi formáiban gondolkodjék. Ekkor már — hogy úgy mondjuk — „azonos” értékű a két nyelvi rendszer a beszélő tudatában, és ezek a nyelvi rendszerek állandó kölcsönhatásban vannak egymással. Amíg azonban ide elérkezik, a bilingvizmusnak több fázisán kell átmennie.

Ádám Zsigmond a lélektani vizsgálatok eredményeinek felhasználásával azt fejtí ki, hogy a folyamat két módon mehet végbe. Mégpedig ún. közvetett módon, amikor is a beszélő az anyanyelvén gondolkodik, és beszéd közben lefordítja a másik nyelvre az anyanyelven kialakított szöveget. A másik mód az, amelyben már csak a tartalom hű kifejezésére kell összpontosítania figyelmét, ugyanis a nyelvi kifejező eszközöket intuitív módon birtokolja és használja. Ebben az esetben közvetlen kapcsolat van a gondolkodás és a másik nyelv jelrendszerének gyakorlati alkalmazása között. Az egyik fokozatról a másikra való átmenet Ádám Zsigmond megállapítása szerint hirtelen következik be.

Természetesen más a helyzet akkor, ha a nyelvet tanuló az elsajátítandó nyelvet beszélők környezetében él. Ilyenkor az első fázis időtartama nagyon megrövidül, és észrevétlenül alakul ki a fejlettebb állapot, a más nyelven is történő gondolkodás. Könnyebb a dolga annak, aki valamely rokon nyelv megtanulására vállalkozik, mert számos rendszerbeli egyezés van anyanyelve és a másik nyelv között. A más-más rendszerű nyelvek sajátosságait nehezebb tudatosítás esetén is pontosan, helyesen alkalmazni a folyamatos beszédben. Állandó interférenca érvényesül használatukban.

A tanulmányozott kérdés szűkebb értelemben két probléma elméleti megoldását igényli: a román—magyar nyelvi kölcsönhatás, valamint a kétnyelvűség kérdését. A könyv feladata az első kérdés vonatkozásában sajátos, mert csak az anyanyelvnek, jelen esetben a magyar nyelvnek a románra gyakorolt hatását hivatott vizsgálni a magyar anyanyelvűek román beszédében. Olyan kérdés, amellyel eddig behatóan és szakszerűen nem foglalkoztak.

A bilingvizmust már több szakember tanulmányozta. E tekintetben mindenkéltől azt tisztázza, hogy beszélhetünk természetes és műveltségi alapon kialakult kétnyelvűségről. Természetes kétnyelvűség ott figyelhető meg, ahol a második nyelv elsajátítása kora gyermekkorban kezdődik, és a népi együttélés

következtében a hatás állandósult. Ilyen kétnyelvű beszélők például hazánkban a moldvai csángók és egyes vegyes lakosságú erdélyi települések magyar ajkú lakosai.

Műveltségi úton az iskolai oktatás, a közös munkahely, a románok és magyarok közti közvetlen kapcsolat, a közigazgatás, a közös szórakozási lehetőségek kihasználása révén válnak kétnyelvűvé hazánk magyar lakosai.

A kétnyelvűség ugyancsak különböző fokú lehet, kezdve a gyenge nyelvtudástól a második nyelv — mondhatnók — „tökéletes“ birtoklásáig. A könyv szerzője az iskolai oktatásban megfigyelhető jelenségekkel foglalkozik behatóan, és arra törekszik, hogy ezen a téren segítse tanulóinkat a román nyelv menél tökéletesebb elsajátításában.

A szerzőnek most ismertetett könyve előtt is jelent már meg egy — Balázs Jánossal és Balázs Lászlóval közösen szerkesztett — hasonló célzatú kézikönyve *Helyesen románul* címen. De már megelőzőleg is közöltek a kérdéssel kapcsolatos cikkeket, tanulmányokat. Ezekre a szerző hivatkozik, és tanulságaikat hasznosítja mostani munkájában. Nem utolsósorban a bennük észlelt hiányok készítették a könyv megírására. Munkáját a következőképpen végezte: áttanulmányozta egyes közép- és felsőfokú tanintézmények növendékeinek 1177 írásbeli dolgozatát, mint román szakos tanár éveken át figyelte a tanulók és egyetemi hallgatók kiejtését, és külön is kikérdezett bizonyos anyagot 50 magyar anyanyelvű személytől. Közöttük — a tanulók mellett — volt néhány olyan üzemi munkás, aki viszonylag gyöngén beszéli a román nyelvet. A fő forrás azonban az említett írásbeli dolgozatok szövege volt.

Nem lehet célunk, hogy tüzetesen számba vegyük a hang-, szó-, alak- és mondattani jelenségekkel kapcsolatos észrevételeket, bár erre is sort kerítünk szemelvényesen a továbbiakban. Előljáróban azonban egy olyan megállapítást emelnék ki, amelyet a szerző ugyan főként módszertani ok miatt iktat munkájába, de rendszertani szempontból szintén igen fontos. A nyelv elemeinek rendszerbeli szerves összefüggésére gondolunk. Egy példa mindennél világosabban megérteti a lényegét. A szerző egyik példáját idézem. A magyar anyanyelvűek gyakran cserélik föl ejtésben — és írásban — az *ă* hangot az *e*-vel és ehelyett: *să cumpere* 'hogya vásároljon' vagy *să rezolve* 'hogya megoldja' a szó végén ugyancsak *ă*-t ejtenek. Ez, mondja Adam, hangképzésbeli hiba, de egyben alakrendszeri vétség is. Ugyanis a *cumpără*, *rezolvă* hangalak *să* nélkül használt és 'vásárol, megold' jelentésű, más módban levő igealak. A jelenségek ilyen szerves összefüggésére jó előre föl hívunk a figyelmet, mert számos más esetben találkozunk vele anyanyelvünk és — amint láttuk — más nyelvek nyelvtanában, nyelvrozserében is.

A könyv nagy része a román és a magyar nyelv hangrendszerének, szóképzésbeli és alak-, valamint mondatszerkezeti sajátosságainak a — némiképpen tipológiai jellegű — párhuzamos bemutatásával igyekszik a legfontosabb ismereteket nyújtani, illetőleg a helyes használatot tudatosítani. Például a hangrendszerrel kapcsolatban ismerteti a magyarban

népdalokba sűrítő hangja lett Bartók legtitésőbb forrása.

A szlovákiai kiállítás hű Bartók szelleméhez, ma is csaknem olyan időszerű — Adyval rokon — eszméihez, vall Bartók hallatlan kitarításáról. Bartók élete egy részének felvillantásával felcsillog az a sok „szent akarat“, amely végre megértést és testvériséget áhít e sokat szenvedett földrészben. A kiállítás híven tükrözi, hogy Bartók egész életével és alkotásaival a kölcsönös megbecsülésen nyugvó dunavölgyi harmóniát szorgalmazta. A kiállításról a pozsonyi Vasárnapi Új Szó hasábjain Csak tiszta forrásból címmel Szilvássy József fejtette ki gondolatait.

◆ Kolozsvári zeneszerzőket, konzervatóriumi tanárokat, karmestereket, kritikusokat, irókat hívott meg június 3-ára a Korunk szerkesztősége, hogy megvitassák a hazai magyar operaszerező problémáit. Mi a magyarázata annak — tette fel a kérdést rövid vitaíndító előadásában László V. Ferenc —, hogy az utóbbi évek örvendetesen gazdag drámatermésével szemben operaszínpadunk mindössze egy-két ősbemutatóval dicsekedhet?

A hozzászólók egy része mindenekelőtt a műfaj sajátos tehertételeiben, a zeneszerzői koncepció és a megfelelő szövegkönyv ritka egymásratalálásában, a nagyközönség izlésbeli visszamaradottságában kereste a választ. Mások, így Vermesy Péter, Terényi Ede vagy Junger Ervin, a műfaj sorsáért felelős intézményekre, elsősorban a kolozsvári Állami Magyar Operára hárították a felelősséget. Deák Tamás szerint az opera művészeti titkár-sága nem rendelkezik azzal a hozzáértéssel, amely feljogosítaná a beérkező partitúrák elbírálására, vagy képesség tenné

krónika

arra, hogy tényleges segítséget nyújtson a szerzőknek művük kivitelezésében. Másrészt az Opera semmiféle szerződéses kötelezettséget nem vállal a szerzőkkel szemben, semmiféle biztosítékot nem nyújt arra nézve, hogy — sokszor több éves — fázadozásaiukat anyagi és erkölcsi siker koronázza majd. Nem az a baj, hogy nehéz megtalálni a zenéhez a jó librettót, hanem az, hogy senkinek sem áll érdekében operát szerezní vagy librettót írni. Hary Béla karmester — az opera szempontját érvényesítve — felhívta a figyelmet azokra az akadályokra, amelyek az Opera művészeti vezetőinek többrendbéli hivatali alávettetsége, a túlduzasztott adminisztráció, a központi fórumok felesleges aggályoskodása, hosszadalmaskodása gördít egy-egy mű bemutatása elé.

Balogh Edgár a szerkesztőség részéről a vitát berekesztve, megállapíthatta, hogy egy dologban feltétlenül egyetértenek a jelenlevők: célszerű volna azzal az indítvánnyal fordulni az illetékes intézményekhez és szervekhez (a kolozsvári Állami Magyar Operához, a Művelődés- és Művészetiügyi Állami Bizottsághoz és a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsához), hogy írjon ki operapályázatot (lehetőleg több válfajára: egész estét betöltő, egyfelvonásos és vígoperára) a hazai magyar zeneszerzők részére.

hiányzó hangok helyes képzését, ejtését (*e, ä, i, ea, oa, eau*). Ennek kapcsán párhuzamba állítja a két nyelv hangrendszerét, és rámutat arra, hogy a románban nincsenek hosszú magánhangzók. Ez a tény számos esetben helytelen hangképzéshez vezet a magyar beszélők ejtésében. Hasonló észrevételeket olvashatunk a magyarban hiányzó mássalhangzók terén. A magyar *ty, gy* például nem azonos képzésű a román nyelvbéli, hasonló hangzású lágyított ejtésű *t, g* hanggal. Emiatt gyakran történik hanghelyettesítés. A magyar beszélő Györgye-t ejt a román *Gheorghe* helyett. Minthogy mások a magyarban a hangsúlyviszonyok, e téren szintén észlelhetők hibák. Az ejtésbeli helytelenségek a maguk rendjén helyesírási hibákhoz, olykor nyelvtani hibákhoz is vezetnek. Például az *alți* meg az *alții* más-más jelentésű a románban, másként írjuk és másként is ejtjük a két szóalakot. Az *alți*-ban a *-ți* hangkapcsolat lágyított *c*-nek hangzik, az *alții*-ban pedig kiejtjük a szóvégi *-i* hangot. A magyar beszélő — mivel a magyarban az *-i* hangot mindig kiejtjük — mindkét alakban hangoztatja a szóvégi *-i-t*, és az ejtésbeli hiba helyesírási hibát is eredményez, sőt nyelvtani vonatkozása miatt értelmileg is zavart okoz. Számos más példával igazolja a könyv, hogy a helyes ejtés hogyan járul hozzá a helyesírás elsajátításához, a nyelvtani alakok helyes alkalmazásához. Egyben pedig tudatosítja, hogy küzdenünk kell az anyanyelv ilyen jellegű, helytelen nyelvi formákat kialakító hatása ellen.

Érdekes párhuzamokra utal a szerző a szókészlet területén. Itt nem annyira a szókészlet eredet szerinti összetételében mutatkozó jelenségekre gondolunk, hanem arra, hogy a szókészlet struktúrájában milyen hasonlóságok vagy éppen különbségek figyelhetők meg, amelyek a magyar anyanyelvű számára nehézséget jelentenek a román nyelv tanulása, helyes, szabatos használata közben. Elég talán a szinonima-sorok közötti viszonyra hivatkoznunk. Ilyen példák olvashatók a könyvben: a román *zupadă — nea — omăt* sornak a magyarban *hó, az odaie — cameră* párnak *szoba, a coace — a frigé — a prăji* sornak (meg)süt — *pirít* felel meg, és így tovább. Ebből adódik, hogy a magyarok nem mindig tudják a legmegfelelőbb szinonimát kiválasztani, mert a szinonima-sorok eltérnek egymástól. Különösen nagy nehézséget okoz ez a nyelvet gyöngén vagy kezdő fokon beszélők számára.

Hasonló a helyzet a származékos alakok meg az igés kifejezések esetében. Vannak azonos vonzatok, pontosabban állandó határozós szerkezetek, mint például: *ce vînt te-a adus pe la noi?* — „mi szél hozott felénk?"; *adună-ți mînjîle!* — „szedd össze az eszed!"; *ce te-a apucat?* — „mi lelt? mi van veled?"; De van számos más-más típusú vonzat, és ezeknek a használatában mutatkozik a legtöbb nehézség. Emiatt használnak a román nyelvet kevésbé ismerők a románban idegenszerű kifejezéseket. Ilyenek például: *am pregătît notițe bune*, ehelyett: *am făcût...*, *am luat notițe bune*; *am ajuns rezultate bune*, ehelyett: *am obținut...* (a példák Ádám Zsigmondéi).

Ugyancsak kiragadott példával illusztráljuk az alaktani jelenségekkel kapcsolatos kérdéseket. Itt egyik sajátos különbség abból adódik, hogy a ma-

téka

Balázs Sándor

Humor és filozófia

gyarban nincs nyelvtani nem, a románban viszont van; másrészt meg az egyeztetés részben éppen emiatt nem azonosan történik a két nyelvben. Továbbá a magyar szintetikus és ragasztó típusú nyelv, a román hajlító és analitikus típusú és így tovább. Mindezek a különbségek oda vezetnek, hogy az anyanyelvi morfológiai formák érvényesülnek román beszéd alkalmával is az egyén nyelvhasználatában. Példaként idézi: *vă rog doi bilete*, ehelyett *vă rog două bilete*. De ugyanígy idézhetnénk példát a névelőhasználatról és más jelenségekkel kapcsolatban. Mind ugyanezt bizonyítanák.

Végül a mondatszerkezeti kérdésekkel kapcsolatban csak annyit említenék meg, hogy egyebek mellett elsősorban a mondatrészek sorrendjében követünk el hibát. A magyarban a jelző például általában megelőzi a jelzett szót, és azt mondjuk: *jó gyermek, szép leány*. A románban a minősítő elem követi a minősítettet: *copil bun, fată frumoasă*. Ha megelőzi, nem közömbös hangulatú közlésről van szó, vagy pedig más jellegű a szerkezet. Például *bunul copil, frumoasa fată, frumoasă fată*, amit magyarul talán így adhatunk vissza: *szép (egy) leány!*

A tényanyag értékesítésekor a szerző elsősorban arra törekedett, hogy módszertani vonatkozásban segítse a tanulókat, a tanulókat a román nyelv menéljében tökéletesebb elsajátításában. Ezért mindegyik fejezet végén található egy módszertani megjegyzéseket tartalmazó fejezet. Benne összegezi a bemutatott fontosabb jelenségeket, rámutatva arra, milyen módon kerülhetők el az anyanyelvi formák „betű szerinti” átültetéséből származó hibák.

A záró fejezetben a szerző hangsúlyozza, amit már a bevezetőben is kiemeltünk, hogy a román nyelv megtanulása nemcsak az írás-olvasás, hanem a folyamatos és szabatos beszélés fókán szintén elsőrendű igénye és feladata mindegyik állampolgárnak nemzetiségre való tekintet nélkül. Az együttélő nemzetiségek iskoláiban éppen ezért szükséges a modern audio-vizuális eszközök és módszerek megszerzése, illetve alkalmazása. Ehhez azonban más szempontok alapján összeállított programokra és tankönyvekre volna szükség, mert az új nyelvtanítási módszerek és eljárások másként nem alkalmazhatók sikerrel. És amint Adam Zsigmond megállapítja, a régi módszerek nem hozták meg a várt eredményt. Ahhoz, hogy a beszélés szintjén bírja egy tanuló a nyelvet, szükséges, hogy a beszédgyakorlatok, a programozott nyelvtanítás és egyéb modern eljárások megkapják méltó helyüket az oktatásban. Csak így alakulhatnak ki azok az automatizmusok, amelyek lehetővé teszik a kétnyelvűség magasabb fokának elérését már középiskolás fokon, ott is, ahol az adott körülmények miatt kevesebb a lehetősége annak, hogy a magyar tanuló gyermekkorban kétnyelvűvé váljék.

Reméljük, hogy ez a könyv, amely tudatosítja a román nyelv helyes használatát megnehezítő alapvető anyanyelvi formákat is, hathatósan hozzá fog járulni tanulóink román nyelvi ismereteinek gyarapításához, nyelvtudásuk tökéletesítéséhez, a román nyelv eredményesebb tanításához.

Gálffy Mózes

Sokan próbálták már a humor és a filozófia viszonyát meghatározni, fényt deríteni a nevetés és nevetetés elméleti alapjaira, okára, forrására. A szerző nem akarja nekünk a jó humor receptjét adni, sem újabb humorelmélettel gazdagítani bölcséleti és esztétikai irodalmunkat, hanem a kérdést történetiségében, társadalmi-filozófiai—esztétikai összefüggésében tárgyalja, magyarázatokkal ellátva. Munkájának értékét az is emeli, hogy az úttörők között van hazai viszonylatban, és hozzásegít az élet és a szépirodalom humorának tökéletesebb megismeréséhez. (Irodalmi Könyvkiadó, 1969.)

N. Giosan — N. A. Säulescu

Principii de genetică

Az örökléstan a biológiai tudományok törvényszerű felaprózódásának korában alaptudomány, melynek általános törvényei az állat- és növényvilágban egyaránt érvényesek. Ez az egyetemesség magyarázza az élettel valamilyen módon foglalkozó kutatók népes táborának fokozódó érdeklődését a genetika iránt; ezt az érdeklődést hivatott magas szinten kielégíteni a kötet.

A szerzők röviden áttekintik a nemesítő törekvések történetét, külön fejezetben mutatják be az élőlények természetes variabilitását és a változatosság felfedezésére szolgáló matematikai-statisztikai módszereket. Nagyobb teret szentelnek a mutációk kérdésének és a molekuláris genetika eredményeinek, valamint az alkalmazott örökléstan, a növény-nemesítés, az állattenyésztés és a humán-genetika bemutatásának. A kötet a tudomány hazai irodalmában egyedülálló genetikai szakszótárként is használható,

mivel a szakterület több mint 500 fogalmának meghatározását is közli. (Editura agrosilvică, 1969.)

Entz Géza

Die Baukunst Transsylvaniens im 11—13. Jahrhundert

Entz Géza nagyon fontos feladatot teljesített, amikor a XI—XIII. század erdélyi építészettörténetéhez a szükséges adatok összegyűjtésére és azok alapján e történet körvonalainak megvonására vállalkozott. A tanulmány hosszú évtizedekre terjedő munka eredménye, melyhez még 1950 előtt kolozsvári egyetemi tanár korában hozzájárult. Az első erdélyi várrendszer (rendszerint földvár) kialakulását és a legrégebb templomok történetét elemelve, arra a következtetésre jut, hogy a XI—XII. században az építészet a főtelepülési területeken, a Maros és a Szamos völgyében alakult ki. A XII. század második felétől kezdve az egyes központok jelentősebb építészete mellett egyre nagyobb számban tűnnek fel a kisebb települések falusi templomai. Különösen értékes a különböző helységek templomaira, várakra vonatkozó oklevéltári adatok összegyűjtése és közlése. A tanulmány történészek és művésztörténészek számára nélkülözhetetlen, alapvető munka. (Akadémiai Kiadó, 1968.)

Psihologia și viața

A pszichológia végérvényesen elfoglalta helyét a tudományok sorában, hozzájárulva a világ tudományos képének kialakulásához, gyakorlati alkalmazásai révén pedig egyre nagyobb szerepe van a mindennapi életben is. Ezt igazolja e könyv, melynek célja: megmutatni, hogyan segít hozzá a pszichológia az élet és a gy-

A századvégi kolozsvári Petőfi-kutatás (nevezhetjük Petőfi-iskolának vagy akár Petőfi-kultusznak is) számbavétele és kellő értékelése mindmáig elvágásra vár; mint ahogy nem volna érdektelen megrajzolni az iskolát teremtő tudós tanárok — Meltzl Hugó, Ferenczi Zoltán, Csernátoni Gyula — portréját sem.

Az eltelt nyolcvan esztendő alatt inkább csak emlékezések, a részteljesítményeket felvázoló méltatások, néhány mondatba sűrített értékelések villantották fel e több mint kétévtizedes bűvárkodás egy-egy mozzanatát. S ez is eléggé egyoldalúan történt. A kolozsvári Petőfi-kutatókat sokáig elsősorban csak mint szenvedélyes filológusokat, mint szorgalmas és lelkiismeretes adatgyűjtőket tisztelték, tartották számon. Nem alaptalanul; maradandóbbat valóban ezen a téren: a Petőfi-életrajz megírásában, Petőfi költészetének adatszerű feltárásában alkottak. Filológiai feltérképező munkásságuk jelentősebb, mint e költészetet értelmező írásaik. (Bizonyíték rá Ferenczi Zoltán háromkötetes Petőfi-életrajza.)

Az összehasonlító irodalomtudomány művelői újabban egyre gyakrabban emlegetik más tekintetben is a kolozsvári Petőfi-iskolát, a Petőfiért rajongó Meltzl Hugó 1877-ben Kolozsvárt megjelenő összehasonlító irodalomtudományi folyóiratát. A tizenkét évfolyamot megért *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapokról* (helyéről a tudományágban) Berczik Árpád írt szép tanulmányt 1961-ben *A világirodalom egy magyar koncepciója* címen (*Acta Universitatis Szegediensis*), nem sokkal ezután Vajda György Mihály tollából olvashattunk rangos helyen szakszerű számvetést (*Helikon*, 1964. 1). Ezért nem prezentáljuk itt a fiatal kolozsvári egyetemi tanár, Meltzl Hugó és a már idős tudós, Brassai Sámuel közösen alapított (kétször egyedül Meltzltől szerkesztett) folyóiratát; s talán azt is fölösleges hangsúlyoznunk, hogy e vállalkozás korigényt kívánt kielégíteni, amikor az irodalmi jelenségek összehasonlító vizsgálatát tűzte maga elé. (Csak két megnyilatkozásra utalunk: az 1874-ben létrehozott *Erdélyi Múzeum* a „jövő tudományá”-nak nevezi az irodalom ilyen tanulmányozását [1877. 18.]; az ugyancsak Kolozsvárt megjelenő *Hölgyfutár* című szépirodalmi hetilap pedig azt a szellemi belterjességet kárhóztatja, amelynek következtében irodalmunk külföld előtt még mindig „terra incognita”. Ennek a „szégyenletes helyzet”-nek a megszüntetését várja a szerző Meltztlék új folyóiratától, 1877. március 15-i cikkében.)

A több nyelven közlő *Acta Comparationis Litterarum* (a harmadik évfolyamtól ez a folyóirat főcíme) igyekezett is eleget tenni ennek az igénynek. Magát a lapot idézve: a minél sűrűbb „érintkezési pontok”-ról kívánt gondoskodni, segíteni egyúttal „a magyar költészet és egész irodalom izoláltságán”; úgy, hogy ment maradjon a „kődös kozmopolitizmus”-tól. Ebből az elképzelésből következik a folyóirat kettős — az előszóban is megfogalmazott — célkitűzése: 1. a

magyar irodalom ismertetése külföldön; 2. a legjobb külföldi írók, művek bemutatása a magyar olvasónak.

Villantsuk fel röviden, mit tett a lap Petőfi világirodalmi rangjának elismertetéséért, Petőfi külfölddel való megismertetéséért.

Az Európát járt Meltzl már a folyóirat megindítása előtt eljegyezte magát Petőfi költészetével. Alig húszéves, amikor egy kötetnyi Petőfi-verset megjelentet nemetül, majd külföldi tanulmányjáról hazatérve — a hetvenes évek közepén — több cikke, polémiája jelenik meg a kolozsvári *Magyar Polgárban* (a többi között jelentős Petőfi-tanulmánya Gyulai Pál ismert Petőfi-portréjáról). Az *Erdélyi Múzeumban* Petőfi műveinek kiadásához fűz kritikai megjegyzéseket, Petőfi halálának 25. évfordulóján tanulmányt közöl a folyóiratban, hazai és külföldi német nyelvű lapokban cikkezik Petőfiről, az egyetemen (rögtön ki-nevezése után) előadássorozatot hirdet a költő életéről, műveiről és a világirodalomban elfoglalt helyéről (az egyetem évkönyvében olvashatjuk előadásainak címét), s közben egy Petőfi-tanszék felállítását sürgeti a kolozsvári egyetemen.

A folyóirat szerkesztésére vállalkozó Meltzl Hugónak tehát már múltja van a Petőfi-kutatásban. Az első számot Meltzl *Aki a világ költészetébe bevezette a magyart* című, Georg Friedrich Daumerről, Petőfi ismert német fordítójáról írt méltatása vezeti be. Elismerően ír a Daumer „világköltészetet” bemutató válogatásában szereplő Petőfi-költeményekről („Addig a német irodalom még nem látott magyarból hasonló szép fordítást!”), s eredetiben közli a költőfordító Petőfit magasztaló levelét, Meltzl fordítói elveire jellemző, hogy meglehetősen szabad átültetéseket dicsér (amiért meg is bírálta), olyan fordításokat, amelyekben — az ő szavaival — „alig ismerni Petőfire: egészen Daumer termékei lévén”. (Ezt a felfogását két év múlva *A műfordítás alapelvei Petőfire való tekintettel* című tanulmányában fejti ki a lap hasábjain. A „legnagyobb becsű” fordítás a „költői reprodukció”, s a „hű fordítás” csak másodrangú — állapítja meg 1879-ben.)

Már az első számokban szembevetendő Petőfi költészetének előtérbe állítása, s az is, hogy a szerkesztő fordítások révén véli a leginkább megvalósíthatónak Petőfi lírájának „bekapcsolását” a világirodalom áramkörébe. Az első évfolyamban az olasz Cassone (később egyik alampunktatás) közli Az én pegazusom olasz fordítását egyik honfitársának tolmácsolásában, a szicíliai forradalom kitérését üdvözlő Petőfi-verset (*Olaszország*) maga fordítja le, Meltzl pedig a *Reszket a bokor, mert...* román, olasz és német fordítását mutatja be. De már ekkor feltűnnek a német, francia, spanyol, angol nyelvű Petőfi-versek. (Köztük a magyarul is először megjelenők.)

Az első évfolyamtól rendszeresen jelen van a Petőfinek szentelt külön rovat, a *Petőfiana*. A *Petőfiana* kizárólag Petőfire vonatkozó elemzéseket, tájékoztató jellegű összefoglalásokat és elsősorban Petőfi-fordításokat ad az olvasó kezébe; a magyaron kívül jórészt németül, olaszul, franciául, spanyolul, angolul. De nem hiányoznak a finn, svéd, kínai, cigány, örmény — s mint láttuk — a román Petőfi-versek sem.

korlat felvetette kérdések megoldásához. Az Al. Roșca pszichológus professzor irányítása alatt megjelent munka nem meríti ki az applikatív pszichológia minden problémáját, kiemeli a szélesebb olvasóközönséget érdeklő, gyakrabban felmerülő kérdéseket a nevelés, az ipari és gazdasági élet területén (a nevelés pszichológiai premisszái, a gép adaptálása az emberhez, a munkabiztonság, közvélemény, a tömegkultúra pszichológiája). A szerzők eleget tettek annak a nehéz feladatnak is, hogy a szigorú tudományos ismertetést közérthetővé, könnyen befogadhatóvá tegyék. (Editura științifică, 1969.)

Sükösd Mihály

Értelemiségi terepszemle

Ha előző kötetei zavarba hozták a recenzenseket, vajon milyen szerzői kategóriába illesszék is bele Sükösdöt, ez a könyv igazán fejtörést okozhat a skatulyázóknak: műfaji megjelölés nélkül, legfeljebb egy fejezetcímmel megkülönböztetve, egymás mellé kerül a két kultúráról szóló tanulmány, beszámoló egy nyugat-németországi utazásról, szociológiai eszmefuttatás és elbeszélés. Ez a „felemáság” inkább erénye, mint hibája Sükösd könyvének: itt valóban nem a szépirodalmi jelleg dominál (noha nemcsak novellában, hanem publicisztikában, esszében is irodalmian igényes!), hanem az értelemiségi magatartás: nyitott szemmel, mindennek befogadására készen járni a világban — de mindent kellő kritikával mérlegelni. Az alkotás bármely területén csak így lehet megtenni a következő, előrevivő lépést. (Magvető, 1969.)

téka

Banner—Jakabffy

A Közép-Dunamedence régészeti bibliográfiája

Az 1954-ben, illetve 1961-ben megjelent első két kötet szer-
ves folytatásaként a Közép-
Dunamedence régészeti bibli-
ográfiájának III. kötete a szak-
irodalom 1960—1966 közötti
termését foglalja magába. Az
5938 cím a régészeti mozgalom,
tudománytörténet, múzeumügy,
régiségvédelem, történeti em-
ber- és állattan, valamint az
őskor, ókor, koraközépkor, ma-
gyar őstörténet s a halmok,
sáncok, földvárak tárgyköre
között oszlik meg. A cím, a be-
vezető, a tartalomjegyzék s a
fejezetcímek négy nyelvűek
(magyar, német, francia, orosz),
kielégítvén a méltán várható
nemzetközi érdeklődés igénye-
it. (Akadémiai Kiadó, 1968.)

Lukács Lajos

Garibaldival a szabadságért

Az 1848-as forradalom egyik
méltatlanul elfelejtett szerep-
lőjének emel maradvány emléket
Lukács Lajos, amikor
szakszerű kutatómunka alap-
ján megírja a vingarai születésű
Dunyov István életét. Kiemel-
kedő szerepe volt az Olasz-
ország egyesítéséért folytatott
harcban, az 1859. évi hadjárat-
ban, ahol kitűnt mint szervező
és mint harcos. Hitt a nép ere-
jében, tántoríthatatlanul ra-
gaszkodott a 48-as eszmékhez,
helytelenítette az emigráció
egyes vezetőinek külföldi se-
gységet váró politikáját. Egyet-
len lehetséges utat látott: a ki-
egyeződést, de nem a Habsbur-
gokkal, hanem a nemzetiségek-
kel. Dunyov életútjának bemu-
tatása során a szerző felcsil-
lantja a román fejedelemségek
fejlődésének és a tőlük ka-
pott segítségnek a jelentőségét
a magyar emigráció szerveke-
désében és működésében.
(Gondolat, 1968.)

Ez a poliglottizmus a világirodalom goethei értel-
mezéséből következik, s fő formája mindvégig az
átvevő nép szellemét tisztelőben tartó fordítás. Sőt
Meltzl az átvevő nyelv tájnyelvi sajátosságainak is
jelentőséget tulajdonított. Szerinte ugyanis (a *Pető-
fiana* egyik jegyzetében olvassuk):

„A dalnak minden universális remek szabása mel-
lett, megvan a localis coloritje“ (1882). Meltzl igye-
kezett is eleget tenni ennek a szempontnak: az egy-
kori kolozsvári napilapokban, folyóiratokban megje-
lentetett Petőfi-poliglottái között szép számmal talá-
lunk ilyen igényű (például Naszód környéki román
nyelvjárásban készült) Petőfi-fordításokat.

A *Petőfiana* — a rovat szerkesztőjét idézve —
„magasabb irodalmi célok elérésének“ eszköze szere-
tett volna lenni, egy minél teljesebb Petőfi-kép ki-
alakításának eleven fóruma. Önálló — kis formátumú
— folyóirattá nőtte volna ki magát, s Farnos Dezső
nagyenyedi főgimnáziumi tanár szerkesztésében je-
lent volna meg. Mindez azonban csak elképzelés
maradt: az összegyűjtött anyagból mindössze egy év-
könyv látott napvilágot (az Acta költsége) 1889-ben,
Petőfiana címen, ugyancsak Farnos Dezső gondozá-
sában.

Petőfire vonatkozó, kifejezetten összehasonlító jel-
legű tanulmány kevés jelent meg a folyóiratban.
Meltzl előbb említett, a műfordítás elvi kérdéseit
taglaló tanulmánya után említük meg az 1882-es év-
folyamból a *Lenau volt-e befolyással Petőfire?* címűt;
a német nyelvű tanulmány szerzője megmarad a
puszta egybevetésnél, a két költő verseit csak a hatás
szempontjából veszi szemügyre, s a végkövetkeztetés
is csak ilyen tekintetben érdeklí. Így jár el a többi
kolozsvári Petőfi-kutató is. Csernátóni Gyula például
ezt a címet adja a *Petőfi-Múzeumban* megjelent foly-
tatásos közleményének: *A rokon-helyek Petőfi Úti
jegyzetei és Heine Reisebilder-eiben* (1888), azzal a
célal állítva egymás mellé Heinét és Petőfit, hogy
bebizonyítsa: „Az ilyen összehasonlítás Petőfire nézve
egyáltalában semmi hátránnyal sem járhat.“ Ennek
igazolására sorra idézi és magyarázza a „rokon helye-
ket“. Ezt teszi Ferenczi Zoltán is a Petőfi és Horatius
„egyezéseit“ felmutató, alapos szövegösszehasonlítás
alapján megírt elemzésében (*Petőfi és Horatius.*
I—III. *Petőfi-Múzeum.* 1892), és alapjában ilyen a
Béranger és Petőfi viszonyáról közzétett írása is (*Bé-
ranger és Petőfi.* *Petőfi-Múzeum,* 1894).

A párhuzamosságokat és különbségeket vizsgáló
közlések, a mélyebb összefüggések keresése nélkül is,
a magyar összehasonlító irodalomtudomány útját
egyengették; Petőfi világirodalmi betájolása pedig
nemcsak a nagy magyar költőt ismertette meg a vi-
lággal: egyúttal a nemzeti irodalom egy tágabb hori-
zontú vizsgálatára serkentett.

Kozma Dezső

Egy majdnem Goncourt-díjas regényről

téka

A Goncourt Akadémia döntései körül elég sokszor kerekedik többé-kevésbé heves vihar. Így történt ez legutóbb is, amikor a „Tizek“ választása a derék Bernard Clavelra esett, a XIX. század emlékeit hordozó realizmus vagy tán inkább a naturalizmus tisztos művelőjére, akinek *Idegen fedél alatt* című regénye magyarul is megjelent, de feltűnést nem keltett. Aragon, a Goncourt Akadémia legújabb tagja, egy másik íróat támogatt, és amikor társai mégsem az ő jelöltjét tüntették ki, egy évi tagság után lemondott.

Aragon pártfogoltja François Nourissier volt, aki ebből a lemondásból és a körülötte támadt meglehetősen heves sajtóvitából azt a nem lebecsülendő hasznot húzta, hogy már-már magával a díjjal felérő hírverés középpontjába került. Esélyes regénye, melynek címe *A ház ura*, hónapokon át a legkelendőbb könyvek jegyzékén szerepelt, az író pedig vigaszul megkapta a *Le Figaro* *littéraire* „Aranytoll“-díját (ezt az újkeletű díjat tíz kritikus — köztük olyan kitűnőek, mint Claude Roy, Alain Bosquet vagy a temesvári születésű François Erval —, továbbá tíz díjnyertes író és tíz könyvkereskedő ítéli oda).

Nourissier 1927-ben született. Első regénye 1951-ben jelent meg. Az ún. „huszarak“ csoportjában indult. Ez a kis irodalmi csapat az 1962-ben elhunyt Roger Nimier *A két huszár* című regényéről kapta nevét. Nimier a megszállt Németországban állomásozó egyik francia ezred históriáját mesélte el, szemtelenül és fölényesen. A „huszarak“ csoportja kettős tiltakozást képviselt: egyrészt az egzisztencialista sötétség, morbiditás, másrészt pedig az elkötelezettség ellen lázadott, követelve a szív, az érzés, a stílus szertelen szabadságát. Az ötvenes évek vége felé a támadó ifjak csoportja széthullott. Parádés és sokatígérő betörésük az akkori irodalmi életbe valóban huszáros volt: vad vágatással kezdődött, bösz kardforgatással folytatódott, de hamar kimerüléssel végződött. Nourissier maradt a csoport szinte egyetlen obszitos.

Néhány röpirat s három regény után trilógiába kezdett *Egy általános rossz közérzet* címmel. Az első kötet — *Kék, mint az éj* —, nem keltett különösebb feltűnést, de a második, amely az *Egy kispolgár* címet viselte, már elég nagy zivatart kavart. Ezt a szerző tudatosan váltotta ki; könyvében, amelyet maga nevezett „agresszív önéletrajznak“, pörére vetkőzött, és megbotránkoztatta a kis-, nyárs- és nagypolgári szemforgatók népes táborát. A trilógia harmadik kötete, az *Egy francia történet* (az idén magyarul is megjelenik Rónay György fordításában), mérsékeltabb, higgadtabb írás. Szakít az első kötet harcos önéleplezésével, a kihívó kitárulkozással, de érdekesen és főleg kitűnő stílusművészettel meséli el a XX. század első felében élő átlagfrancia kiábrándult históriáját.

Judetele Romániei socialiste

Az országunk 39 megyéjéről szóló enciklopédikus gyűjtemény földrajzi, történeti, gazdasági, művelődési és kultúr-történeti áttekintést nyújt a szocialista Románia új arcáról.

A bevezető rész alap gondolata: az új közigazgatási—területi felosztást hazánk gazdasági potenciáljának gyors ütemű növekedése követelte meg. A szerkesztők érdeme, hogy az ismerethalmaz könnyen áttekinthető. Minden megye, valamint Bukarest municipium tárgyalásakor következetesen érvényesítik az alábbi szerkesztési szempontokat: a megye földrajzi fekvése, felszíne, éghajlata, vízrajza, talaja, ásványi kincsei, története, lakosság, gazdasági intézményei, gazdasága, fejlődési távlatai. A monografikus leírásokat az illető megye municipiumainak, városainak és községeinek (a hozzátartozó falvakkal együtt) felsorolása zárja be. (Editura politică, 1969.)

Hol ó hol

Tizenhárom jugoszláviai fiatal magyar költőt mutat be a *Symposion-könyvek* sorozatában megjelent antológia; közülük a legidősebb is alig múlt huszonöt, a legfiatalabb meg a husz évét sem töltötte be. Kialakult költő-egyénségekről nem is igen lehet beszélni tehát (bár épp a legifjabbak, Fülöp Gábor és Podolszki József versei keltik fel leginkább figyelmünket), rendkívül érdekes azonban az összkép. Természetesen valamennyien modern verset írnak — a Hid és az Új Symposion iskoláján meg a modern nyugati költészetten nőttek fel —, ám ez a modernség nemcsak formában, hanem költői magatartásban is megnyilatkozik: közvetítők nélkül, maguk akarnak szembenézni a világ dolgaival a külső és belső történésekkel. Ahogy kevésbé idősebb, de már ran-

téka

got szerzett költőtársuk, Tolnai Ottó írja az előszóban: „Legfiatalabb költőink jóval könnyörtelenebbek az előző nemzedéknél, melyet pedig éppen az álhagyományokkal való szakítása, a világunkhoz és önmagához való radikális viszonyulása tett népszerűvé.“ Az egyéni írói differenciálódással azonban legtöbbször még ezután kell bizonyítani a másokkal (egy mással) össze nem téveszhető költői profilt. (Fórum, 1968.)

Miklós László

Néhány percig a reggel

A Miklós Lászlóval egyidősek tíz évvel ezelőtt indultak — ő mégis a Forrás második nemzedékéhez tartozik. A költői indulás, illetve beérés időpontja azonban nem értékmeghatározó. A Néhány percig a reggel kiegyensúlyozott, szép verskötet, egy halkszavú, de korszerűen gondolkozó lírikus első bizonyítványa. Nem döbben meg újító érdekességekkel vagy furcsaságokkal, de biztossá tesz, hogy nem is fogunk egy-két év múlva csatlólni benne. (Irodalmi Könyvkiadó, 1969.)

R. M. Albérés

Istoria romanului modern

A legnépszerűbb műfaj ma is a regény. S a legizgalmasabb feladatok közé tartozik e műfaj mai képének, problémáinak vizsgálata. A merész esszé fővonala fejlődéstörténeti, de a kronológiát mindig feláldozza, valahányszor az alkotás egy-egy kérdése közvetlen vagy távolabbi elméleti következtetések levonására nyújt alkalmat. Tétele, hogy a regény története a regényen kívüli e-

Az 1968-ban megjelent, majdnem Goncourt-díjas *A ház ura* ismét csak önéletrajzi elemekre épül, s a szerző nyugodtan beiktathatta volna az említett *Egy általános rossz közérzet* című ciklusába. Egy író-újságíróról szól, aki végre megvalósítja a család régi vágyát: házat vásárol a Provence egyik szép vidékén. A kettős szerkezetű regényben az elbeszélőn kívül megszólal egy ingatlanügynök parlagi hangja is, amely közvetlen mondókájával, bizalmas beszédstílusával népiesen ellenpontozza az író-narrátor bonyolult és árnyalt előadását. A kifinomult önkínzás és a nyers egészség eme duettje remek harmóniát eredményez. A mű alapmotívuma, mint szerzőnként általában, itt is az életuntság, bizonyos civilizációs kör, félelem a környezettől, a családtól, a barátoktól és az idegenektől.

Nourissier kétségbeesése, depressziója nem vijjogó, undora nem a sartré-i émelegés, de szorongása mégis ugyanaz, mint a mai nyugati irodalom általános rossz közérzete. Nem tudja, mi bántja, nem tudja, mitől beteg, miért idegen minden és mindenki. Baját szesszel, futó kalandokkal, munkával, utazással szeretné orvosolni. Hasztalan. A kórkép sötét. Utolsó mentsvára ez a délfrancia villa lenne, de ebben is olyan rosszul érzi magát, mint a saját bőrében. A kövek is kopnak, a ház sem nyújt biztos menedéket. Itt is jelen van a halálfélelem, a szorongás a jövőtől, amelyről a szerző így vall: „Jövőnek nevezem, amit elhessegetek és tegnapnak, amit szeretek.“ Ez a szomorú lemondás, ez a múltbamerült keserűség feletébb jellemző arra a közérzetre, melyet Nourissier olyan szépen ábrázol.

Mert főerénye nem az epikai sodrásban, hanem a halk megfigyelésekben, az apró rezdülések feljegyzésében, az indulatok, álmok, sóvárgások és emlékek laza láncolatában van. Nemzedékének ő az egyik legjobb mondatötvezője: „verejtkezés nélkül ragyog, fanyarság nélkül szemtelen, ernyedten fölényes“ — amint egyik bírálója írja. Rossz közérzetét jó stílussal oldja fel. Nem az első művész, akinek önnön művésze a gyógyszer.

Nourissier új regényen dolgozik. Ez is alighanem az elidegenedés körül forog majd, mert *Távolságtartás* a bejelentett címe.

Elnyeri-e ezzel a Goncourt-díjat?

Bajomi Lázár Endre

Műfordító és publicista

Valljuk be, hiányzott eddig a közös mérték Franyó Zoltán műfordítói tevékenysége és újságírása számára. Az ablaknyitás a világirodalomra, a líra egyetemének magyar érzékeltetése oszlan elismerést váltott ki mindenütt, a lesüllyedés a kényszerű vidéki élet sajtódszungségébe azonban már ellenszenvet, sőt előítéleteket ébresztett nemcsak az irgalmatlan toll sebesültjei közt, hanem Franyó Zoltán barátai oldalán is, azok közt, akikért valójában mindig is küz-

téka

dött. A pitavali ellentmondást most egy szerencsés publicisztikai válogatás* oldja fel. A „cikkek és krónikák“ hatodfél évtizedet áthidaló láncsora az újságíró napi problematikájából és problematikusságából egy zaklatott művészet lényeges közügyi mondandóját emeli ki: az eredendő humánusmot. Máskor és másnál is figyelmeztettünk már a költő vagy novella- és regényíró nemegyszer elfelejtett vagy az irodalomból kitagadott publicisztikai hátvídekére, humuszára, s igyekeztünk megmutatni az összefüggést a cikk-politikum és a szépirodalmi önformálás között, most azonban egy különleges — és az adott esetben csodálatosan fennkölt — műfaj, a műfordítás tartalékaira és indítékaira tapinthatunk, s a tapasztalat ugyanaz: az esztétikum íve a közírás pilléreire támaszkodik, a széplélek valóságát közéleti magartatása (itt pontosabban: alap-magartatása) igazolja.

A nyitány nagyszerű: a huszonöt éves Franyó Zoltán jellemrajza Tisza Istvánról (*Don Quijote de la Geszta*) bármely mai társadalomkutató és lélekbúvár dicséretére válnék, bár a század elején teszi le a garast minden azótai parvenű hatalomvágyó fanatizmusának és végzetes történelmi szerepének leleplezéséhez. A tanulmány 1912-ben jelent meg a *Huszádik Század* hasábjain, s amikor ma szerre felfedezük a magyar publicisztika nagy hagyományait, különösen illő és tanulságos a mai újranyomás. És tovább: nem kései visszaemlékezés, hanem friss élményközvetítés lep meg az 1915-beli frontriportok kegyetlen őszinteségében, abban a hitelességben, ahogy a katonatiszt-író akkor és ott talál vérben és halálban, mocsokban és bűnben élő emberséget (akaratlanul is eszünkbe jut a párhuzam Liviu Rebreanu, a ludovikás osztálytárs ugyanebből a témából indult pályájával). Ilyen előzmények után logikai következetesség már a kételkedés az őszirózsás forradalom polgári frazeológiájában, s a proletárforradalom közzöntése. Itt kapcsolódik egybe a költő és műfordító a politikussal: a *Ma* avantgardista irodalmi estjén elhangzott 1919-es előadás (*A külföld forradalmi lírája*) Nyugat formadivatjával Kelet társadalmi mondandóját szövegi szembe, amit persze könnyen lehetne antiintellektuálisan is megfogalmazni, Franyó Zoltán ihlettségében azonban az irodalomtörténet „legizgalmasabb processzusaként“ jelentkezik, s „versek egygyé testvériesült polifon kórusában“ húzza meg a magyar líra fejlődésvonalat.

Ifjúkora nagy történelméhez és jeleseihez fordul vissza a mai Franyó Zoltán emlékezete is, és ha valamit jobbnak ítélünk e jó kötetben, az éppen a kezdetek idézése. Nem zavar az anekdota, mely a voltakból mellékeseményeket és édes-bús csattanókat vág ki, fel-felvillantva a magyar háryáda társaskövetelményét, mert az írói varázslat éppen ezekkel az eszközökkel jelenít meg egy már belénk ivódott irodalomtörténeti közismeretet, s jólesik bejutnunk a volt dolgok emberközelségébe. Nem lesz kevesebb Juhász Gyula sem, Kiss József sem, ha kicsinységé-

lemek sorozatos befogadásának és a már asszimilált regényelemek szüntelen eltávolításának története, s ennek igazolására valóban gazdag tényanyagot vonultat fel: Charles Sorel, Richardson, Benjamin Constant, Balzac, Zola, Dosztojevszkij, André Breton, Dos Passos, Solohov, Szerafimovics, Robert Musil, Henry Jammes, Kafka, Pasolini, Moravia, Samuel Beckett, Dino Buzzatti — mindez csak néhány jellemzősül kiragadott név a könyv horizontjának és problémagazdagságának érzékeltetésére. (Editura pentru literatură universală, 1968.)

Paul Schuster romániai német író a bukaresti Ifjúsági Könyvkiadónál két kiadásban, majd a bécsi Styriánál és a Német Demokratikus Köztársaságban megjelent regénye német nyelvtérületen egyértelmű sikert aratott. Az Ot liter cujka rövidesen magyarul is megjelenik a bukaresti Irodalmi Könyvkiadónál.

* Franyó Zoltán: *A pokol tornácán*. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1969.

téka

Claude Roy

Défense de la littérature

A neves francia kritikus, akinek Klasszikusok társaságában című esszégyűjteményét magyarul is olvashattuk, újabb könyvének már a címevel kiváltja azt a nemes és termékeny nyugtalanságot, melyből szellemének ereje táplálkozik.

Az irodalom védelme — de akár apológiának is fordíthatnók — azt sugallja, hogy az irodalom mint szellemi, tehát nem kézzel fogható értékek termelése, s ennek következményeként mint hivatás és létforma igazolásra, védelemre szorul.

„Volt egyszer egy anya, egy olyan filozófusnak az anyja, akinek a könyvei megvilágították és átalakították az emberek sorsát és a tények menetét. De ennek a bölcselőnek az anyja, naphosszat irrogálni látván a fiát, így sírángozott: »Karl! is jobban tette volna, ha gyűjti a tőkét, ahelyett, hogy könyvet írna róla...«

Nem kétséges, hogy ezt az anekdotát az olvasóval cinkosan összemosisgató Roy milyen értékek védelmében idézi könyve bevezető soraként. Platónnal polemizál, aki író létére száműzte Köztársaságából a költőket; egy több ezer éve uralkodott kínai császártól az igen friss emlékeztető Hitlerig, akik könyvmáglyákat gyűjtöttek, az egyházatyáktól Savonaroláig és a technokratáig, mindenki ellenében, aki kezét és fegyvert emelt könyvre és íróra — Roy vállalja a mindenkor fenyegetett, de életképességét mégis mindig bebizonyító irodalom védelmét. (Gallimard, 1968.)

ben is megpillantjuk, s amikor — szerencsére több nekikezdésben — megered Franyó Zoltán nyelve az egykori barátról, Adyról, ujjonganunk kell a megfogható kép, a káprázatos valóság örömetől. Franyó Zoltán művészi arányok konkordanciájába tudja fűzni a kicsinyt és nagyot, a köznapit és ünnepit, s talán éppen itt találunk rá a műfordító-újságíró valódi ars poeticájára. „Ha életének tragikus fordulataival ismerkedel — írja Adyról —, úgy érzed, hogy minden szenvedés és gyönyörűség, hit, átok, túlhelyült paroxizmus és bénult keserűség, harc, szerelem, fennhéjázó góg és kutyányi megalázkodás, önhittség és mások áltatása csak azért volt, hogy a nagy versben és az egymást kiteljesítő versek orkeszterében megszülessen egy új világ képe...“ Áll ez Franyó Zoltán esendőségére és művészi kiteljesedésére is.

Idézheti ugyan beszélgetését Tagorével vagy Rilkével (egy jelentős emlékirat körvonalai bontakoznak ki ebben a könyvben), de a forradalmak összeroppánása és a nyugati kísérletezések emigráns-csődje után Franyó Zoltán közeletileg nem teremti újra magát, s szinte kettéválik: a lírai mezőny egyedülálló művészegyeniségévé hetedhét ország viszonylatában, s kis dolgokba begabalyodó zsurnalisztává Temesvárt. Nem arról van szó, hogy a régi polgári radikalizmus és a kommunébeli emberség világ-vállalása csökkent vagy tán éppen elhalt volna. A *pokol tornácán* cikksorozat-bizonylata mutatja fel a legjobban, hogy Franyó Zoltánnak milyen határozott a fővonala: a gazdasági válság mélységeiből a munkásság kivezető útja, a szocializmus felé kiált, vallja töretlenül a Szovjetunió fellendülésébe vetett humánum-hitet, kiáll drúzokért, riffkabilokért, abesszíniaiakért az imperialisták gyarmati merényeivel szemben, vétőt mond Hitlernek és a könyvmáglyáknak, szétmetszi az antiszemitizmus és a liberalizmus hazugságait, mozgósít a nacionalizmusok minden fajtája ellen (kár, hogy jellegzetes belpolitikai vezércikkei hiányoznak az összeállításból), igen ám, de mindez — stílusremeklésekkel, klasszikus retorikai fogásokkal, újságíró-bravúrokkal (mint amilyen a *Mecénások* vagy a *Felsőg, ne higgyen a frakknak!*) egyetemben — szinte zugokba rejtett, útszélen szorong, gizzel-gazzal keveredik, s nem emelkedik az országos szellemi vérkeringésbe, köztudatba. Egy Dienes László vagy Gaál Gábor körül góc alakul, jön Nyugatról Kuncz Aladár irodalmi atmoszférát, Kádár Imre színházat csinálni, Franyó Zoltán azonban a kisebbségben is peremre szorul, mert Temesvár a világfi-költő Tomija, s nem pótolhatja számára a romániai magyar irodalom centrumává fejlődő Kolozsvárt.

Most, igen, utólag — és végre! — kiderül, hogy a *Tíz perc meg a 6 órai újság* időnként mit rejtegetett (a sajtótörténet még felderítheti e lapok más, kommunista pártpolitikai rejtanyagát is), ez azonban nem változtat már a tényen, hogy az egykorú Temesvár csak egyben fókusz: éppen Franyó Zoltán műfordító művészetében. Ennek jelentősége azonban alaposabban ismert már, s ötvenéves irodalmiságunk történetírása nem is marad adósa. Már a jeles publicistát saját újságírása szigetelte el, olyannyira, hogy mondanójának kinceit úgy kell most kibányászni a feledésből. Erre az elszigeteltségre jellemző különben az eredetileg irodalmi központokban, neves írók ba-

Mircea Ionescu

Istoria cărții românești

rati közösségeiben élő-mozgó Franyó Zoltán kimaradása a két világháború közt kisarjadt hazai magyar irodalom gondolati köreiből, kölcsönhatásaiból, polémiáiból, termő vonulataiból is. Mert ha Janovics Jenő írói olimpiáján 1923-ban még világirodalmi távlatok vállalására biztatja is az erdélyi magyar írókat, egy év sem telik el, s már fikciónak, szép hazugságnak bélyegzi irodalmukat (*Erdélyi délibáb*), 1928-ban pedig eldörgi átkait minden fölött, ami készülődés szellemi felemelkedésre, erdélyi megfogódzás a múlt vagy jövő álmaiban, s amiben ma oly szívesen fedezzük fel önösszeszedésünk ám bírálható, de mindenesetre létformánkat modellező próbáit. A sok megegyezés ellenére itt különbözök élesen Franyó Zoltán negatív irodalompolitikájától Szentimrei Jenő kritikában aligha mérsékeltebb, de a honi magyar irodalom fejlődéséért felelősebb irodalmi publicisztikája (csak elő kell venni az ugyancsak nemrég megjelent *Sablon helyett csillag* egykorú írásait). Mégsem volt kár közreadni ezeket a Franyó Zoltán kisiklására jellemző — s mondhatnók (célözva *A démoni püspök*-cikkből adott keresztvezetésre): szabódezsői — kirohanásokat, hiszen türelmetlenségükben is jellemzőek arra a korra, melynek szellemi végletei közt végül is az erdélyi magyar írás realizmusa is megszülethetett.

Franyó Zoltán „irodalmon kívül“ rekedt publicisztikáját kitűnően elemzi és méltatja Méliusz József a kötet élén. Nemcsak a korrajzba való behelyezés talál, felmutatva sajtóbeli kötöttségének inkonzekvenciái ellenére is a Franyó-publicisztika lényegében erkölcsi, mert alapállásában humanista igazát. Ennél több éppen a publicista és a műfordító világirodalmár értékelő egybevetése. Mindez pontosan egybevág a ma, 82-ik életévében is termékeny Franyó Zoltán befejezésül közölt konfessziójával. *Vallomás-féle* ennek a címe, s ilyeneket olvasunk benne: „Manapság persze mindent másképp írnék meg, mint ahogy annak idején írtam: talán higgadtabban, a kontemplatív szemlélet számára szélesebb távlatokból. De akkor nem lehetett! nem volt szabad! Még a vidéki lap hasábjairól elröppent mondat is felelős volt önmagáért, mert hitet táplált vagy kétséget támasztott.“ Ez igaz. Hőskorokban szenvedélyes az írás, hitre és kételyre polarizál, csak a közömböst kópi ki a száján. Franyó Zoltán ma, a szocializmus magaslatáról tekintve vissza, legigazibb mivoltában reprodukálta magát, s ezzel új magyarázatot adott világirodalmi művészetének felbecsüléséhez.

A Nagy Összeférhetetlen

Új író tűnt fel irodalmunk láthatárán, roppant természetesen közeledett, s hogy elejét vegye kérdészködéseinknek, azt mondta: „Köszönöm, jól vagyok.“

E munka az első, s hozzátehetjük, sikeres szintetizálása a román könyvtörténetnek: egységes egészbe fogja mindazt, amit e kérdésben a szakkutatás eddig elért. A bevezető a Tártárakán talált, csaknem ötezer éves műltra visszatekintő, mezopotámiai kapcsolatokat eláruló agyagtáblácskákat, a görög és a római korból származó írásos emlékeket és a híres latinbetűs dák felíratot tárgyalja. Ezután az első rész, a, főként egyházi vonatkozású, szláv-román könyvekkel megkéziratokkal, a román könyvnyomtatás kezdeteivel, valamint a nyomtatott és a kéziratos könyvekkel foglalkozik 1780-ig. A második rész a román könyvkiadásnak a XVIII. század végén beköszönő felvirágzásával kezdődik. A múlt század harmincas éveiben a könyvnyomtatás teljesen laicizálódik és megnő a könyvnyomdak és a kiadók száma. Az értékes, 216 lapra terjedő monográfiát szép illusztrációk, műmellékletek és könyvészeti anyag egészítik ki. (Editura științifică, 1968.)

Günter Grass

Macska és egér

A mai nyugat-európai irodalom sok vihart elindító írója Günter Grass. Kisregényének cselekménye a második világháború alatt játszódik egy danzigi iskola gimnazistái között. Látszólag az iskolai élet szürke eseménytelenségeit beszéli el az író. A regény ifjú szereplőinek lelkében dúló szenvedélyeket és érzelmeket mesteri eszközökkel rajzolja meg, s művével jobban hozzá-

Balogh Edgár

téka

járul a háborúban ténylegesen vagy érzelmeikkel résztvevő, az árral rohanó vagy tétován emberséghez ragaszkodó nemzedék gondolkodásának megértéséhez, mint számtalan tanulmány. (Európa, 1968.)

William Du Bois

Am trãit un secol

Du Bois talán „a fehérek fekete kultúrájának” első és legnagyobb néger személyisége: reneszánsz szellemi alkat. Felsőszáznál több műve a történelemtudomány mellett felöleli a szociológia, politológia és filozófia különféle ágait, s szépiróként, költőként is ismert.

Testamentumát kilencvenhárom éves korában írta. Amerika szellemi kultúrájának e szép dokumentuma a következő szavakkal összegez: „A tőkés rendszer képtelen megreformálni önmagát. Az egyetemes egoizmus nem szolgálhatja a társadalom javát. A kommunizmus — reménye annak, hogy minden ember hozzájuthasson ahhoz, amire szüksége van, hogy mindenki azt nyújthassa, ami legjobb tőle kitelik —: ez az emberi élet egyetlen lehetséges útja. Nem könnyű feladat, nehezen elérhető cél. Hibázott s fog még véteni, ám növekvő gondolat-szabadsággal és a dogmától való megszabadulással nevelésben és tudományban, lakásépítésben és élelmiszertermelésben győzedelmesen halad.

A kommunizmus végülis diadalmaskodik. E nap jöttét siettetném.” (Editura Politică, 1969.)

Feszélyezetlenül jött; fűtүүл az aggályos illetudókra, a szellemi beragadtakra, akik azt képzélik: az általuk feltalált pót-spányolviasz örök-maradandó termék. „Azt hiszem, nem fontos, hol születtem, ki az apám, ki az anyám...” — indítja elsőszemélyes, nagyon mai ízű történetét. Fiatal főhőse, a káderes-sarj, összerúgja a patkót öregével, a képzelt-haladó, képzelt-hős, képzelt-ember személyzetissel, aki elvtársnőzi a feleségét, és ha nem izlik a krumplileves, megbírálja az elvtársnót. Tar Károly művészig pontos, könnyed-könyörtelen arcképet rajzolt. Igazat mondott. Kapkodom is jobbra-balra a fejem, hol és milyen hangerővel horkannak fel a Joó Jánosok? Persze, kár a benzinért; a Joó János-félék nem olvasnak, ők egykaptafára készültek: csupán a lábvízre és alávasra koncentrálnak. Az író csöppet sem toladó humorral enyhíti-színezi a túrhetetlen valóságot. Humora sima zománccal vonja be szókimondását. Talán ennek tulajdonítható, hogy kisregénye nem karmolta meg az „érdekeltek” önértetét.

Örülök ennek a könyvnek.* Bizonyít; a Forrás kiapadhatatlan. Vissza-visszalapozok, és nem győzők csodálkozni: hol rejtőzött a szerző? Huzamos távollmaradása veszteség; már évekkal ezelőtt elfoglalhata volna helyét az irodalomban. Mondanivalójának eredetisége, írói fegyverzetének tökéletessége igazolja ezt. A *Köszönöm, jól vagyok*-ban új típust honosított meg; persze a kisregénybeli Joó János, legalábbis kései elbeszélései szerint a maga idejében igazán belevaló fiú volt. Suszterinas korában, a gyatra koszt miatt, gyalogosan nekivág a szülővárosába vezető országútnak.

A mester lohól utána:

„— Hová mész, te! — ordított, de én rá se néztem. — Hová mész, János? — szuszogott mellettem, mert én ugyancsak szaporáztam.

— Megyek haza reggelizni — feleltem a mesternek, s valóban hazamentem.”

Másik jelenet. Ez a világháború vége felé történik, a fronton. Este belép a századparancsnok sátrába, és tiszteletteljesen jelentkezik:

„— Századparancsnok úrnak alázasosan jelentem, Joó János megszökött.

— Ide figyeljen, én értékelem a humorát, de ezért a kis passzióért golyó általi halál jár. Érti ezt, örvezető úr?

— Igenis! — bokáztam.

— Na, akkor elmehet, Joó János örvezető... És én eljöttem.”

Felnőttként azonban már másképp viselkedik, más normák szerint él. Fiát hajlama és kedve ellenére, fémipariba iratja, mert „első a nehézipar”. És: „szép jövő vár ránk, mert mire megnövünk, annyi lesz a gyár hogy megszámolni sem lehet. Miértünk meg kapkodni fognak, és ott sétálunk majd az új gyárakban égszínké köpenyben.”

* *Tar Károly: Köszönöm, jól vagyok. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1969.*

téka

Lucia Wald — Elena Slave

Ce limbi se vorbesc pe glob?

Az apa magatartása, megcsontosodottsága viszolygást kelt a fiúban, Bélában. A swifti lélektani légy-csapó „érintése” szerint cselekvő Joó János, különösen második házassága után, felhagy a túlzott puritán-proletárkodással, és félig-meddig kispolgárrá válik. Nippes-díszpárnás környezetben zengedezi proletár-szózeit, és nem veszi tudomásul, hogy frissebb szelek kezdenek fujdogálni; olyan, mint a lemaradt futó, aki — mert lemaradt — elvárná, hogy az előnyös helyzetben lévők lassítsanak a tempón.

Tar Károly reálisan megformált, korszerűen gondolkodó fiatalembere nem hajlandó lassítani. S amint az mindig történik, számtalan baja adódik a családban és a családon kívül. Jellemző, hogy magatartása leginkább a főnökeinek nem imponál; kényelmetlen eset. Magányos, befelé hallgatózó, külsőleg szemérmesen rideg, de belsőleg erősen lírai alkat; állandóan valami rögzíthetetlen, szép zene hullámszik a gondolatai mögött. „Zenekísérettel” járja az útját; nehezebb esik kikerülni az akadályokat, gáncsoskodók lesnek rá, és valósággal toporzékolnak, hogy nem képesek kedvét szegni; időnkénti nyilvános háborgását előszeretettel változtatják ellenségeskedéssé, nem állják a legalantasabb módon befekétíteni.

Az öltözében a berendezéseket javítja; megrágalmazza, hogy karórát lopott, a rendőrségre rendelik, s mindenáron rá akarják beszélni: ismerje el, AMIT NEM TETT... Egyetemista lánynak udvarol; a lány apja felháborodik, és amikor Béla látogatába megy, felbérelt hivatalos személlyel testileg megfenyítetteti. Az ügy törvényre kerül, mondanunk sem kell, hogy ő húzza a rövidebbet. A helyzet csúspontja, hogy a lány nem védi meg a tárgyaláson. Az ártatlanságát bizonygató munkásfiú, kimondatlanul is tudunkra adja: újkeletű osztályharc ez. Mert, hogy is merésztel ő — munkás létére! — értelmiségi családdhoz, orvosnak készülő kedveshez közeledni? Tar Károly érdeme, hogy ezt a ki tudja, hányezer éves ellentétet (de a mi társadalmi körülményeink között meglepő ellentétet) tömören, higgadtan ábrázolja. A kárvallott főhős nem szór átkokat senkire, ha jól megfigyeltem, még a lányra sem, holott az a bírósági tárgyaláson egyetlen jó szót sem ejt a védelmében.

Tar Károly okos-higgadt realizmusba ágyazza egész történetét, a kisregényben minden hős azt teszi, amit — vérmérséklete szerint — az életben is cselekedne...

Szerkezetét tekintve, a *Köszönöm, jól vagyok* mértéktartó mű; az író a manapság legelterjedtebb módszert alkalmazza: az események tudatában, a VAN színpadán gesztikulálva idézi fel a múltat. Szemléletesebben: visszamegy a VOLT eseményekkel behintett, megjelölt ösvényén, gondosan megkeresi a cselekmény szálát, aztán végig felgombolyítja, közben — lelkiileg-testileg megtépázva — hazaér a VAN-ba: „Ahol én vagyok, ott úgyis előbb-utóbb zúr lesz. Mert mindenkiel összejövök... Dehát én csinálom a felhajtást, akarom a cirkuszt?! Megszoktam már, hogy mindig baj van velem? Milyen ember vagyok én? Ki tudja, milyen ember vagyok?...”

Joó Béla önrágódása biztató; ezáltal az író pom-

A csaknem 300 lapra terjedő munka értékes tájékoztatást nyújt arra vonatkozóan, milyen nyelveket beszélnek földünk különböző kontinensein, milyen csoportokba tartoznak a ma élő nyelvek, körülbelül hányan és hol beszélnek ezeket. A szerzők mindegyik ismertett nyelvből egy-két mondatra terjedő példaanyagot és annak hű fordítását adják. A bevezető rámutat, hogy bármennyire eltérnek is egymástól a nyelvek, mégis szerkezetileg és eredetükben bizonyos egységet képviselnek. Ezután a nyelvek háromféle, lényegében összefüggő — földrajzi, genealógiai és tipológiai — osztályozását elemzi, meghatározva mindegyiknek sajátos jegyeit. Az Európában beszélt nyelveket, a szerzők a román, germán, szláv, kelta, balti, görög, albán, finnugor, baszk és kaukázusi nyelvcsoporthoz osztva mutatják be. Hasonlóképpen csoportosítva tárgyalják a többi földrészeken beszélt nyelveket is. (Editura științifică, 1968.)

Lengyel Dénes

Jókai Mór

Egy statisztikai adat: Jókai művei 1945 és 1964 között 6 123 440 példányban jelentek meg. És egy másik: népszerűsége háromszorosan haladja meg a listán utána következő Gárdonyiét, Móriczét, Mikszáthét. „Mi az oka ennek a népszerűségnek, amely több mint száz év óta tart? Erre a kérdésre a kornak és az író jellemének vázlatos bemutatásával és műveinek elemzésével adhatunk választ” — írja a bevezetőben Lengyel Dénes. A könyv a nagy magyar írók

téka

felújított sorozatának második köteteként jelent meg. Műfaja: kismonográfia. Így a bemutatás valóban csak vázlatos lehet. A szerző az életút legfontosabb pontjaira figyel. Kiemelve 1848 meghatározó élményét, jelzi Jókai politikai pályájának állomásait. De elsősorban a művek méltatására koncentrálnak. A Jókai-regények legjellegzetesebb vonásaként, a patrióta tisztaság mellett, külső és belső történések érzelmi motivációját jelöli meg. Elemző módszerében, stílusában Lengyel Dénes didaktikus pontosságra törekszik. (Gondolat, 1968.)

Kormos Gyula

Küszöb

Az önálló, felnőtt élet küszöbén álló végzős egyetemisták kérdéseit igyekeznek feltárni az író legújabb könyvében. Az alapjában véve gondtalan diákélet lezárul, egy új, felelősségteljesebb kezdődik. Felelés helyett feleltetés, város helyett falu. Az aszfaltot sár, a túsarkú cipőt gumicsizma váltja fel. És mindezt miért? „... hogy eljuttassam a fényt hozzájuk is” — felel a megfontolt tanár. „Unos-untalan újra meg újra hallotta” ezt minden diák. „amióta csak tanulni kezdett”, de ezek csak szavak! „Hítre és nem szavakra van szükségünk. Szavakkal csömörülésgé tele vagyunk...” Egy mást megértve s kölcsönösen kell megélnünk a biztos talajt, melyre építeni lehet és kell. (Ifjúsági Könyvkiadó, 1969.)

Atlasul lingvistic român pe regiuni.

Maramureş I.

A kolozsvári Nyelvtudományi és Irodalomtörténeti Intézet égisze alatt megjelent má-

pásan érzékelteti, hogy az igazságkereső ember (hol az az igazság?) sosem süppedhet a megnyugvás hirtaszékébe; az igazságkereső átlagon felüli ember, s mivel rajta van ez az édes-keserű átok nem tehet mást, mint lényegre tapintó szavak fogójával a hazugok által elrejtett igazság körül bujkálni, hogy a kínálkozó pillanatban rést nyisson számára, s biztassa: menj, hódíts, tied lesz a világ!

Ezek után Tar Károlynak a legkiválóbb, legeredettebb Forrás-írók között a helye.

Pusztai János

Eredeti-e Horatius halhatatlan költeménye?

Emléket hagyok itt, mely ércnél maradóbbs a királyi gulák ormánál magasabb, éhes záporosó, bamba-dühös vihar el nem döntheti ezt, állja a végtelen évek hosszú sorát s a rohanó időt.

(Kosztolányi Dezső fordítása)

Horatiusnak ez az *Exegi monumentum* címen ismert költeménye, a költői hivatás és halhatatlanság tudatos megvallása és hirdetése, már csaknem kétezer éve utánzott mintája az európai költészetnek. A vers hangulata s plasztikus kifejezései a szó szoros értelmében tovább élnek és felüljárnak. Elég, ha állításunkat néhány utalással igazoljuk. Már Ovidius, a fiatalabb kortárs azt mondja, hogy ő olyan művet emelt, amelyet sem Jupiter haragja, sem a tűz nem képes elpusztítani (*opus exegi quod nec Iovis ira nec ignis... poterit absolvere...*). Propertius ugyanazt a költői képet használja és „a Pyramidum sump-tus”-ról szólva vallja, hogy a lángész legyőzi az időt. A magyar irodalomban a horatiusi ihlet hatása alatt ugyanezt a gondolatot fogalmazza meg Zrínyi, Berzsenyi Dániel, Virág Benedek, felöltik Petőfinek saját halhatatlanságát hirdető ismert soraiban, s legújabbban a horatiusi reminiscenciák csendülnek ki Illyés Gyula szép verséből:

*... Máris messzetünő művet emeltem, új
Útjelzőt e szeles, pusztá homokmezőn,
Én sem múlok el így jeltelen.*

Valahogy természetes is, hogy az antik hagyományokra épülő modern európai költészet ihletet merítsen az ókor költő-óriásától.

Az utóbbi évtizedekig senki sem kételkedett abban, hogy az *Exegi monumentum* költői képei és egész mondanivalója teljesen a Horatiusé, hogy ő az

ősforrás, amelyből a termékenyítő hatás évszázadokon át kiáradt. Nemrégiben azonban felmerült a kérdés, vajon a horatiusi forma és tartalom ellenére nincsenek-e ebben az ódában olyan reminiscenciák, amelyek mintegy ezer évvel visszanyúlnak a Horatius előtti időkre, a gúlak, a piramisok ősi földjére, Egyiptomba. Kiderült ugyanis, hogy az i.e. 2. évezred végén élt egyik egyiptomi költő a halhatatlanságot, amelyet az írás nyújt, többre értékelte, mint a fáraók időtálló piramisokká épített emlékműveit. A hasonlat és a gondolat tehát, mely szerint az írói alkotást nem kezdi ki az idő vasfoga, és tehetetlen vele a sziklákat mállasztó északi szél, nem új, hanem jóval megelőzi Horatiust.

Dehát miről is van szó? A londoni British Museum Chester Beatty-féle papiruszgyűjteménye egyik néhány évtizeddel ezelőtt A. H. Gardinertől kiadott papiruszról. Egyiptom száraz éghajlata és homokja évezredek óta megőrizte számunkra a papiruszokra írott feljegyzéseket, vallások, tudományos és irodalmi szövegeket. Az említett papirusz olyan költeményt tartalmaz, mely i.e. 1160 körül íródott, és az írói halhatatlanságot hirdeti. A horatiusi óda és a közötté meglevő formai és eszmei hasonlóságot csakhamar számos klasszikus filológus felismerte, így W. Baumgarten, P. Gilbert, E. Bickermann és legutóbb H. Fuchs, aki Tübingenben 1962-ben külön tanulmányt adott ki e kérdéstről. Fuchs arra az elgondolkozató következtetésre jutott, hogy az ódaköltészetnek a piramisokkal való összehasonlítása „nem egészen Horatius egyéni leleménye; az ötlet a költő olvasottságát bizonyítja, mely már korán túlterjedt a görög-római irodalom elismert műveinek körén“.

Ez a felismerés azután több tanulmány témája lett, és heves vitát váltott ki az ókortudományok művelői között. Itt csak Borzsák István, Trencsényi-Waldapfel Imre, Dobrovits Aladár, Maróti Egon és Kákosy László az *Antik Tanulmányokban* és az *Acta Antiqua*-ban az utóbbi időben megjelent tanulmányaira, cikkeire és vitáira hivatkozunk.

A költemény, melynek alapos filológiai elemzésére helyszűke miatt nem térhetünk ki, nyolc szakaszból áll, és minden szakasz nyolc sorból. A bevezetőben az író az irodalom tanulmányozására szólít fel, majd e felszólítást indokolja és kifejti. Invokációszerűen idézi az írókat, kiket váteszeknek tart, és örökkévalóságot jósol számukra. Ezután elmondja, hogy az emberi alkotások, a piramisok hiábavalók, és rombadőlnek, az egyéni élet is megszakad az örökösökben, a halottkultuszok mulandók, csak az irodalom és az írói dicsőség maradandó, mert az „Írás adja emlékezetét szájába annak, ki szájával beszél“. Annak igazolására, hogy az írói alkotások nem pusztulnak el, felsorolja a régi korok nagy íróit, összesen nyolc nevet. (Ezek közül hatról az egyiptológusok kimutatták, hogy ismert történeti személyek, akik az egyiptomi irodalom klasszikus korában, az ó- és a középbírodalom idején éltek.) Az utolsó szakasz kifejti az írói nagyság titkát: a piramis rombadől, a halotti pap meghal, de az írói alkotás művé, Írássá válik, és fennmarad. Ezért mondja a második szakaszban, hogy az emberek: „ne alkossanak maguknak piramisokat,

ramarosi román táji nyelvatlasz egyike annak a tervezett 7 táji nyelvatlasznak (Moldva, Havasalföld, Dobrudza, Olténia, Bánság, Krisána, Erdély, Máramaros), mely hivatva van felfedni a mai román nyelvújítások pontos rendszerét és földrajzi viszonyait. A 20 helyeséget felölelő és 241 térképlapot egybefogó atlasz-kötet Petru Neiescu, Grigore Rusu és Ionel Stan munkája. A térképezett szókincs az emberi testre (testrészek, betegségek, erkölcsi és fizikai tulajdonságok) meg a családra (rokonság, születés, házasság, halál) vonatkozik, és a lapokról az egyik legkülönlegesebb román tájszólás, az Avas vidék nyelvjárása tárul szemünk elé. (Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969.)

Stanislaw Lem

Solaris

A külföldön nagyon jól ismert Lem, a science-fiction kiváló lengyel írójának ez a regénye az érdeklődést az első oldaltól az utolsóig lekötő olvasmány. Hiányzik belőle a nyugati sci-fi ideges feszültsége, de a szocialista tudományos-fantasztikus irodalom kimért nyugodtsága is. Az utóbbiból csak a nevelő szándék maradt meg. És még feltűnik benne valami szokatlan: amíg a sci-fi-ben a fantasztikum szinte mindig a lehetőségben van, addig nála a jelenben. Egy távoli bolygó kikutathatatlan, megismerhetetlen óceánja felett kutatóállomás úszik. A gigászi élőlény elpusztíthatatlannak vélt „társakat“ küld a kutatóállomás lakóihoz, kiket örületbe vagy öngyilkosságba kerget. E lények által a kutatók és a velük azonosulni kénytelen olvasók saját legrejtettebb gondolataikra ismernek. (Európa, 1968.)

téka

Sztojka László

Moldvai deák naplója

Egy moldvai parasztfiú, akit bojárja nevelt tudós emberre, Konstantinápolyba kerül író-deáknak. Itt írja naplóját, amelyben elbeszéli élete történetét, feleleveníti a XVI. század Moldváját és a török birodalom fővárosának életét. Tíz évet átfogó napló, alig másfél-száz nyomtatott lapon, az események mesészerű előadása — mindez különösebb érdekességet nem kínál. A szerző több évtizedes kiesés után egymás után két kötetet publikált, ám ilyen hosszú hallgatást követően meggyőzőbb bizonyítást vártunk. (Ifjúsági Könyvkiadó, 1968.)

G. Ibrăileanu

Adela

Külső formára naplótöredék, erre az alcím is utal — Töredék Emil Codrescu naplójából (189... július—augusztus) —, de a cselekménybonyolítás, a kompozíció, a külső és belső portrék lélektani regénnyé alakítják az öregedő főhős utolsó szerelmi fellángolásának történetét. Egy életútjának kétharmadát megtett orvos szerelme egy húsz évvel fiatalabb nő iránt, vívódásainak finoman árnyalt ábrázolása; önvizsgálat, szerelmi szenvedély és józan lemondás. Szenvedélyétől a regényhős mégsem menekülhet. A román regényirodalom egyik klasszikus darabját kapja kézbe a magyar olvasó. Békési Agnes fordítása vissza igyekszik adni az eredeti mű stílusris gazdagságát. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

érből valókat“, vagyis ugyanazokat a kifejezéseket használja, amelyek a horatiusi ódáiban is előfordulnak.

E költemény és a horatiusi óda kapcsolatára vonatkozó vélemények eltérők, és általában két nagy csoportra oszthatók: az egyik tagadja, a másik állítja a két alkotás belső kapcsolatát.

Akik tagadják, rendszerint azzal érvelnek, hogy az *Exegi monumentum*ot Horatius i.e. 23-ban írta, az ódák három könyvének záróverséül. „A királyi piramisok“ költői motívumához azonban nem kell Egyiptom régi költőjénél keresni az ihletet, mert az kielégítően megmagyarázható a korszak eseményeiből. I.e. 30-tól, tehát abban az időszakban, amikor az ódák születtek, Egyiptom kormányzója C. Cornelius Gallus volt. Ez a fennhéjázó, teljhatalommal uralkodó császári megbízott tetteit a szerénységet teljesen nélkülöző jelentésekben örököltette meg, obeliszkeket hozatott Rómába, és rájuk érc táblára vésett, saját dicsőségét hirdető feliratokat helyezett. Emiatt kegyvesztetté vált, és i.e. 23-ban, tehát az óda keletkezési évében, öngyilkos lett. Gallus nemcsak hadvezér és politikus volt, hanem költő is. Horatius tehát arra céloz, hogy ő nem vágyik politikai dicsőségre, nem akar mulandó emlékművet állítani Gallushoz hasonlóan, hanem csak a költői hírnévre áhítozik mely mindaddig megmarad, míg Róma áll. A piramis és az érc tábla tehát közvetlen tapasztalat és egy korabeli politikai életpálya sugallata, nem pedig egyiptomi hatás. Ezt igazolja az is, hogy Horatius az ősi római hagyományok felélesztésén fáradozó augustusi kultúrpolitika aktív harcosa volt, következképpen nem folyamodhatott ihletért az egyiptomi költőhöz, akinek isteneit csaholó kutyaéknak nevezi.

Ez lényegében logikus érvelés, mégis azok véleménye szerint, akik az óda és az egyiptomi költemény belső összefüggését elfogadják, leszűkíti az augustusi politikát, meghunyászkodónak tünteti fel a függetlenségét, szellemi szabadságát soha fel nem adó költőt, és megelégedezik arról, hogy Horatius magát „tudós költő“-nek vallotta. Olyan fogalom ez, mely maga is az alexandriai költészet hatása alatt keletkezett, és nemcsak a mitológiai képek, történeti személyek, események ismeretét tételezte fel, hanem széles olvasottságot is, valamint a görög és általában az ókori műveltség alapos ismeretét. Egyiptom fővárosa, Alexandria már néhány száz éve az akkori világ szellemi központja volt, és nemcsak a görög kultúrát közvetítette az egyiptomiak felé, hanem a sokkal ősbibb és különösen az irodalmi alkotásokban gazdag egyiptomi műveltséget is a görög-római világ felé. Éppen az utóbbi évtizedek történeti és filológiai kutatásai egyre több egyiptomi reminiscenciát fedeznek fel az antik irodalomban. A két költemény alapgon dolata, bizonyos fokig szerkezete is, annyira közel áll egymáshoz, hogy a levonható következtetés szinte magától adódik. Csakhogy míg az i.e. XII század költője az író és az írást dicsőíti, tehát általánosít, Horatius ugyanazt önmagára vonatkoztatja, és saját költői halhatatlanságáról beszél. A kettő közötti belső „kapcsolat“ tehát nem tagadható.

Emellett szól a következkéző megmondolás is. Az ódák első három könyvének első és utolsó verse között

téka

Arany János

Összes művei, XI.

szoros összefüggés van: a költő mindkettőt Maecenasnak ajánlja, mindkettőt versmértéke azonos, hangvételeük ünnepélyes, céljuk a költői hivatás értékelése. De míg az elsőben Horatius minden más foglalkozás fölé helyezi a költői hivatást, az utolsóban már tudatosan hirdeti, hogy költői hírneve halhatatlan, műve „ércnél maradóbb s a királyi gúllak ormánál magasabb”. A foglalkozások felsorolása az első ódában ugyancsak egyiptomi motívumot juttat eszünkbe. Nevezetesen Duaufnak a mesterségekről szóló szatíráját, amelyben a szobrász, az ötvös, a kőfaragó, a borbély, a kalmár, a kőműves, a takács, a varga, a ruhamosó, a madarász és mások foglalkozását ecsegteli, de valamennyi fölé az írnofi pályát helyezi.

Ha most már elfogadjuk az óda egyiptomi remiszcenciáit, felmerül a kérdés, ki volt a közvetítő, hiszen Horatius sem az egyiptomi írást, sem a nyelvet nem ismerte. A fennmaradt töredékek filológiai és történeti elemzése alapján Trencsényi-Waldapfel a közvetítőt a III. században élt Poszeidipposz helyénisztikus költőben találja meg, aki Makedóniából származik ugyan, de hosszú éveket töltött Alexandriában és általában Egyiptomban. Egyik epigrammájában Sapphóról írva ugyanaz a gondolatmotívum fordul elő, mint az *Exegi monumentum*ban.

Hogy a két feltételezés közül melyik az igaz, vajon Gallus tragikus sorsa, piramisa és ércablája vagy az egyiptomi költő ihlette-e meg Horatiust, azt kétségbevonhatatlanul csak a további kutatások és az esetleges újabb felfedezések dönthetik el. De a probléma felmerülése máris termékenyítően hatott a horatiusi költészetre és az i. e. I. század szellemi és művelődési kapcsolatainak kutatására.

Bodor András

Hosszú várakozás után vetülünk kézhez Arany prózai műveinek második kötetét. Az első a költő eredeti szépprózai írásait, az orosz irodalmat tolmácsoló fordításait, politikai és más természetű cikkeit, iskolai jegyzeteit és néhány jelentős irodalmi tanulmányát juttatta el hozzánk hat évvel ezelőtt. E mostani kötet az értekezőként is kiváló tollú Arany Jánosnak 1860-tól élete végéig írt elemző kritikáit, írói portréit, irodalomelméleti tanulmányait, nyelvi és nyelvtörténeti szelvényeket, rövid recenzióit tartalmazza. Java részük a költő ma már csak kevesek számára hozzáférhető két folyóiratában, a nyelvészeti jellegűek pedig a Magyar Nyelvőrben láttak napvilágot. A sajtó alá rendezés felelős munkáját végző Németh G. Béla alapos filológiai apparátussal kíséri az eredeti írásokat. Elismeri, hogy még egy kötetnyi Arany-írás lappanghat — elsősorban a költő két folyóiratában —, de ezek eredetiségét majd csak a gépi-statisztikai s a kibernetikai eljárásokkal lehet végérvényesen tisztázni. (Akadémiai Kiadó, 1968.)

Pusztai Péter:
Háborús álom

